

SMÅFÖRETAG OCH ARBETSMILJÖ - BEHOV AV FORSKNING OCH UTVECKLING

**En utredning på uppdrag av
Rådet för Arbetslivsforskning**

Lars Harms-Ringdahl och Tommy Jansson

**Institutet för Riskhantering och Säkerhetsanalys AB
Stockholm, 1997**

Andra upplagan publicerad på <http://www.irisk.se/>
September 2000

SMÅFÖRETAG OCH ARBETSMILJÖ - BEHOV AV FORSKNING OCH UTVECKLING

Lars Harms-Ringdahl och Tommy Jansson
Institutet för Riskhantering och Säkerhetsanalys

Innehåll

Förord	3
1. Bakgrund	5
2. Småföretag och små arbetsställen	
2.1 Några definitioner	7
2.2 Statistik om företag och anställda	9
2.3 Statistik om arbetsmiljö	11
2.4 Summering och kommentarer	14
3. Aktörer och deras strategier	
3.1 Inledning	15
3.2 Myndigheter	16
3.3 Om lagstiftning och regler	
3.4 Parterna på arbetsmarknaden	21
3.5 Övriga	27
3.6 Internationella aktörer	30
3.7 Summering och kommentarer	32
4. Om forskningens organisation	
4.1 Inledning	33
4.2 Forskningsinstitutioner	33
4.3 Finansiärer	35
4.4 Information om forskning	39
5. Forskning och aktiviteter	
5.1 Om forskningen	41
5.2 Stödmaterial	41
5.3 Några aktiviteter	44
6. Diskussion	
6.1 Småföretag	48
6.2 Problem och behov	50
6.3 Viktiga frågeställningar	52
6.4 Effektiviteten i olika strategier och metoder	57
6.5 Småföretag som forskningsområde	58
7. Slutsatser och rekommendationer	63
8. Litteraturlista	65
Bilaga 1: Intervjuade personer	
Bilaga 2: Sökning på databasen Cisilo	

Institutet för Riskhantering och Säkerhetsanalys

Förord

Detta är resultatet av en utredning om behovet av forskning inom området småföretags arbetsmiljö. Utredningen har gjorts under senare delen av 1996 på uppdrag av Rådet för Arbetslivsforskning.

Medan vi arbetat med utredningen har vi upptäckt att det som skrivits och tänkts är omfattande. Samtidigt har vi bara funnit enstaka studier som haft ett övergripande perspektiv. Det betyder att sakmaterialet varit stort, och att det inte har funnits färdiga sammanställningar som underlättat arbetet. Vi har valt att försöka behålla ett helhetsperspektiv i utredningen, vilket innebär att det inte varit möjligt att gå så djupt som det skulle behövts i en del fall. Det huvudsakliga skälet har varit att projektets omfattning begränsades till två manmånader effektiv tid. Vi rekommenderar därför att materialet kompletteras på flera sätt - både sakmässigt och för att spegla olika åsikter som finns.

Utredningen kan användas som underlag för bedömningar och prioriteringar av alla dem som agerar inom området småföretags arbetsmiljö. Vi hoppas att materialet ska inspirera de olika aktörerna inom området. Själva har vi under utredningens gång upptäckt att frågor om de små företagens och arbetsställets arbetsmiljö är mycket viktigare än vad vi ursprungligen förstått. Även forskningsmässigt och teoretiskt finns det många intressanta frågeställningar.

I utredningen har vi intervjuat ett stort antal personer. Alla personer som lämnat uppgifter har inte fått tillfälle att granska texten som därför ska därför ses som författarnas tolkning av den information som lämnats. De intervjuade personerna har inte ombetts att representera de olika myndigheter och organisationer för vilka de arbetar. Informationen kan därför ibland spegla en myndighets inställning, och ibland en personlig åsikt hos den intervjuade personen. Vi vill framföra ett varmt tack till alla de som bidragit till utredningen genom att delge oss sina synpunkter.

Stockholm i januari 1997

Lars Harms-Ringdahl

Tommy Jansson

Kommentar till andra upplagan

Andra upplagan publiceras på Internet hos IRS med adressen: <http://www.irisk.se/>
Inga ändringar har gjorts av innehåll. Formatet är pdf för Acrobat Reader, och vissa sidoförskjutningar etc. kan ha uppkommit jämfört med den första upplagan.
Stockholm i september 2000.

1 Bakgrund

Utredningens syfte

Denna skrift är en rapportering av en utredning, som gjorts på uppdrag av Rådet för Arbetslivsforskning. Utredningens syfte är att ge en översikt av information om småföretags hantering av arbetsmiljö och risker, samt att redogöra för pågående och planerad forskning på området. I syftet ingår också att identifiera de aktörer, t ex myndigheter, forskare och olika organisationer, som verkar inom området och beskriva deras strategier vad gäller småföretag. Utredningen ska även ge en sammanställning över olika typer av stödmaterial som finns tillgängligt för att hjälpa småföretagaren i arbetsmiljöarbetet. En del av målet är också att få fram synpunkter på forsknings- och utvecklingsbehov.

Utredningens uppläggning

En del av informationen har hämtats från vetenskaplig litteratur, information från myndigheter, lagstiftning och annan dokumentation inom området. Projektets begränsade resurser har inte givit möjligheter till någon komplett genomgång men bör ändå ge en relativt bra bild av kunskapsläget.

En annan del baseras på intervjuer. Kontakter har tagits med ett stort antal personer som i sin yrkesroll på ett eller annat sätt kommer i kontakt med småföretagsproblematiken. De olika personer som frågats i arbetet med projektet återfinns i bilaga 1.

Alla personer som kontaktats har inte fått tillfälle att läsa materialet, och uppgifterna ska därför ses som författarnas tolkning av den information som lämnats vid dessa samtal. De intervjuade personerna har inte ombetts att representera de olika myndigheter och organisationer för vilka de arbetar och informationen kan därför ibland spegla en myndighets inställning men ibland en personlig åsikt hos den intervjuade personen.

En tredje del är strukturering och sammanställning av materialet. I den delen har ingått analyser, framför allt av vissa frågeställningar som tas upp i diskussionskapitlet.

Det finns en hel del bakgrundsmaterial, referat av rapporter, körningar i databaser etc som gjorts i samband med utredningen. Detta har inte inkluderats i utredningen, men det skulle på sikt kunna sammanställas i en separat bakgrundsrapport.

Några utgångspunkter

En stor del av den svenska arbetskraften arbetar i mindre företag. Dessutom finns många enskilda näringsidkare utan anställda. På senare år har man i många fall tillskrivit dessa småföretag en expensionspotential av ekonomisk och social betydelse, samtidigt som de ibland diskuterats som ett tänkbart problemområde ur arbetsmiljösynpunkt.

Det finns många olika idéer och påståenden om förhållandena vid småföretag. Exempelvis har man spekulerat över om dessa orsakar arbetsmiljöproblem i särskilt hög grad, eftersom de förutsätts sakna både kunskaper och resurser att hantera säkerhet, hälsa och miljö på ett tillräckligt bra sätt. Sådana funderingar tycks framförallt beröra den fysiska arbetsmiljön och i mindre grad sociala och psykologiska aspekter. En frågeställning i utredningen gällde om småföretagen skulle ha särskilda problem ur ett arbetsmiljöperspektiv.

I arbetet har vi strävat efter ett brett perspektiv. Arbetsmiljö har i princip inkluderat olika aspekter på säkerhet, hälsa och psykosociala faktorer, samt även rehabiliteringsfrågor. Organisatoriska aspekter som exempelvis kompetensutveckling och företagskulturer har dock inte tagits med. Det kan hända att våra egna specialkompetenser - riskhantering och kemiska hälsorisker - är något överrepresenterade.

När det gäller begreppet "småföretag" har vi låtit det få en relativt bred innebörd. Förutom privata företag, tar vi även med offentliga verksamheter, och små arbetsställen. När det står småföretag i den löpande texten, särskilt i diskussionsavsnitten, så avser vi i allmänhet denna breda betydelse.

Ett annat begrepp som har varierande betydelse är "forskning". Vi använder det vanligen i betydelsen "forskning och utveckling" och inkluderar även sådan verksamhet som inte är specifikt akademisk. I en del fall talar vi om mer traditionell vetenskaplig och analyserande forskning, och då påpekas detta särskilt.

2 Småföretag och små arbetsställen

2.1 Några definitioner

Många begrepp

Småföretag är ett mångtydigt begrepp. Det kan definieras utifrån tre dimensioner; storleken, ägandet och platsen. Man måste skilja på företag i bemärkelsen bolag och den definition som används i officiell statistik (se nedan). Man måste hålla isär företag från begreppet arbetsställe.

I officiell svensk statistik menas med arbetsställe varje adress där det bedrivs stadigvarande verksamhet av ett "företag". Företag definieras i statistiken som samtliga juridiska eller fysiska personer som är registrerade för mervärdesskatt eller har anställda. Här inkluderas alltså olika typer av bolag, stiftelser, föreningar och även offentliga myndigheter. Här inkluderas, enligt vår tolkning, personer som betalar arbetsgivaravgift för anställd, oavsett om personen ifråga är en enskild näringsidkare eller inte.

I den litteratur vi studerat används termen småföretag på olika sätt och mer eller mindre tydligt definierat. Ibland avses privatägda små företag, ibland inkluderas även små arbetsställen hos större företag och ibland även små arbetsplatser inom offentlig förvaltning.

I det studerade materialet relateras ofta definitionen av småföretag till antal anställda och ej till andra tänkbara mått som t ex omsättning.

SCB har ingen specifik definition på småföretag, ibland använder man 100, ibland 20 anställda beroende på vad man är ute efter att mäta.

NUTEK har i regeringsuppdraget Miljöstyrning i småföretag satt gränsen för småföretag till 250 anställda.

I många studier definieras småföretag eller små arbetsställen som sådana med mindre än 50 anställda (t ex Frick, 1996; Nise m. fl., 1995; Johansson och Johansson, 1993; Arbetsmiljökommisionen, 1990). I flera studier inkluderas inte enskilda näringsidkare utan anställda. Dessa utgör dock en stor grupp.

Internationellt

Olika definitioner förekommer inom EU. Några storleksgränser som nämnts är 50, 250 eller 500 anställda. En definition av små och medelstora företag som används inom forskningsprogrammen tar även upp omsättning och ägarstruktur. Ofta används begreppet "SME" som uttyds Small and Medium-sized Enterprises. SME ska ha mindre än 500 anställda, en årlig omsättning på mindre än 38 miljoner ECU och inte ägas till mer än 1/3 av en organisation som är större än SME, om det inte är frågan om en finansiell investerare, t ex en bank (European Commission, 1995a).

I USA använder "US Small Business Administration" 500 anställda som gräns för vad som betraktas som småföretag, medan man på "US Occupational Safety and Health Administration" använder 10 som gräns (OECD, 1995).

En annan typ av resonemang fördes på en OECD "Workshop" som behandlade småföretag. Man har här ställt upp ett antal karakteristika som man anser är typiska för småföretag. Man menar att problemen är förknippade med dessa karakteristika och strukturen på företaget och inte med antalet anställda (OECD, 1995).

Sammanfattning

Olika termer används på olika sätt i olika sammanhang och det framgår ofta inte klart vad som avses. Exempelvis används termen "egenföretagare" ofta utan att den definieras. Den kan tänkas avse enskild näringsidkare, men även ett enmansbolag, d.v.s. ett aktiebolag där alla aktier ägs av en person. Tabell 2.1 ger en kort summering av de vanligaste begreppen och deras användning.

Småföretag definieras oftast i relation till antalet anställda och den vanligast använda gränsen är 50 anställda.

Tabell 2.1 Några begrepp

Begrepp	Kommentar
Företag	Alt. 1 I viss officiell statistik: Juridisk eller fysisk person som betalar moms eller har anställda. Alt. 2 Vanlig innebörd: Bolag, vanligen privatägt. Ibland även enskild firma (enskild näringsidkare)
Arbetsställe	"Adress där det bedrivs stadigvarande verksamhet"
Enskild näringsidkare	Räknas som företag i viss officiell statistik om det finns anställda eller om de betalar moms
Privatperson	Räknas som företag i viss officiell statistik om det finns anställda

2.2 Statistik om företag och anställda

Arbetsställens storlek

Publikationen "Basfakta 95- tabeller ur företagsregistret" från SCB (1996a) har grundläggande uppgifter om företag och arbetsställen t ex hur många små arbetsställen som finns uppdelat på storlekar och branscher. Även enskilda näringsidkare finns med i denna statistik.

Ett arbetsställeregister kallat SARA används i Yrkesinspektionens arbete. Detta register har ej använts i denna utredning.

Tabell 2.2 visar hur antal arbetsställen och anställda fördelar sig på arbetsställen av olika storlek, medan Tabell 2.3 visar motsvarande uppgifter för ett urval av branscher. Uppgifterna gäller 1995. Det totala antalet anställda i Sverige var 3,4 miljoner. Av dessa arbetade 1,6 miljoner (ca 47%) på arbetsställen med mindre än 50 anställda. Dessutom fanns en stor grupp arbetsställen, 370 000, utan anställda (SCB, 1996a). En stor del av denna grupp är troligen enskilda näringsidkare utan anställda.

Tabell 2.2 Arbetsställen och anställda fördelade i storleksklasser (SCB, 1996a)

Antal	Storleksklass, anställda				Summa
	1-9	10-49	50-99	100-	
arbetsställen (x1000)	214	50	6,7	4,8	645
anställda (x1000)	630	993	456	1350	3430
anställda i %	18,4	29,0	13,3	39,4	100

Tabell 2.3 Antal anställda på arbetsställen i ett urval av branscher (SCB, 1996a)

Bransch	Storleksklass, anställda (antal anställda x1000)				Summa
	1-9	10-49	50-99	100-	
A. Jordbruk, jakt och skogsbruk	21,5	8,8	3,5	6,8	40,7
D. Tillverkningsindustri	61,3	125,7	81,1	415,3	683,4
F. Byggindustri	54,6	67,7	24,3	49,8	196,4
G. Parti- och detaljhandel, samt diverse verkstäder	154,1	163,0	40,8	54,4	412,4
H. Hotell och restauranger	23,5	31,0	10,7	9,2	74,4
I. Transport-, magasinerings-, och kommunikationsföretag	43,3	65,4	32,0	96,1	236,7
K. Fastighetsbolag, Uthyrnings- och företagsservicefirmor	95,8	100,3	38,6	86,9	321,6
N. Enh f hälso- o sjukvård, social- tjänst, veterinärer	71,8	209,1	79,5	331,8	692,3
O. Enh f andra samhällelig och personliga tjänster	60,3	52,3	14,2	22,1	149,0
Anställda i samtliga branscher	630,3	993,3	455,9	1350,6	3430,0

Företag

En detaljerad information om antal anställda för olika bolagsformer fördelat på branscher för år 1994 finns i SCBs Statistisk årsbok (SCB, 1996b).

- Av totalt 553 290 företag (inklusive offentliga myndigheter, stiftelser och föreningar) var 365 200 utan anställda och 185 000 hade 1-99 anställda. I intervallet 1-49 anställda låg 183 000 företag och 161 000 hade 1-9 anställda. Antalet anställda totalt var 3,4 miljoner.
- Det fanns 206 000 aktiebolag med 1,8 miljoner anställda.
- Det fanns nära 220 000 fysiska personer registrerade för mervärdeskatt och/eller som arbetsgivare. Antalet arbetstagare hos dessa personer var ca 30 000.
- Dessutom fanns nära 77 000 handelsbolag med 32 000 anställda.

Antalet "egenföretagare" anges till 198 700 i "*Arbetsjukdomar och Arbetsolyckor 1994*" (ASS och SCB, 1996b).

Andra länder

Nedan ges några exempel på uppgifter från andra länder.

Enligt en rapport från OECD (1995) har 95% av alla företag i USA mindre än 50 anställda och 99% mindre än 250, medan i Kanada har 97,3% av företagen mindre än 50 anställda. I Finland hade 1991 38% av företagen mindre än 50 anställda. Enligt samma källa var under 1991, 98,6% av den arbetande befolkningen på 28 miljoner i Storbritannien sysselsatta i företag med mindre än 50 anställda, vilket är förvånande eller möjligen fel.

Enligt rapporten "*Activities in favour of SMEs and the craft sector*" (European Commission, 1995a) har 99,8% av alla företag inom EU mindre än 250 anställda.

Sammanfattning

Antalet anställda på små arbetsställen (1-49 anställda) var 1,6 miljoner under 1995. Under 1994 fanns ca 200 000 enskilda näringsidkare. Den arbetande befolkningen var totalt ca 3,6 miljoner 1995 om man räknar med lika många enskilda näringsidkare som under 1994. Detta betyder att 50% arbetade på små arbetsställen.

Antalet arbetsställen med 1-49 anställda var 264 000 under 1995.

Antalet "företag" (inklusive offentliga myndigheter, stiftelser, föreningar o.dyl.) med mindre än 50 anställda var under 1994 närmare 200 000. Antalet personer registrerade för mervärdeskatt eller som arbetsgivare var ca 200 000 och det fanns dessutom ca 80 000 handelsbolag. Även i andra länder sysselsätts stora delar av befolkningen i småföretag.

2.3 Statistik om arbetsmiljö

Några källor för statistik om arbetsmiljö

Informationssystemet om Arbetsskador (ISA) har funnits sedan 1978 med Arbetarskyddsstyrelsen som huvudman. Den årliga arbetsskadestatistiken utformas av ASS och produceras av SCB.

SCB har ett register med inriktning på anställda byggt på de *sk Arbetskraftsundersökningarna* (AKU) där ett stort antal personer intervjuas per månad om yrke, anställningstyp, fackföreningstillhörighet, arbetstider o dyl. Som ett tillägg till AKU görs tillsammans med ASS *sk Arbetsmiljöundersökningar*. Undersökningarna som görs via enkät och intervjuer är detaljerade och tar reda på mycket om personernas arbetsmiljö, exempelvis kontakt med olika typer av kemikalier, buller, belysning, temperatur, arbetsställningar, olika fysiska eller psykiska besvär, relationsproblem, självständighet osv. Till skillnad från ISA-statistiken som registrerar nya arbetsskador, mäter denna undersökning beståndet av både nya och äldre skador. Den senaste undersökningen och bakgrundsinformation finns sammanfattad i "*Statistiska meddelanden - Arbetsorsakade besvär 1996*" (ASS och SCB, 1996a).

Småföretag ej i standardstatistik

Arbetsmiljö i kombination med småföretag är ej standardelement i den redovisning som ges från myndigheter och andra. Den publicerade arbetsskadestatistiken innehåller ingen särskild information om småföretag eller små arbetsställen, men sådana körningar kan göras i ISA.

SCB gör ingen speciell redovisning av småföretag från registret för arbetsmiljöundersökningar. Det är möjligt att göra sådana bearbetningar, men SCB hävdar att det finns avsevärda metodproblem. Dessa är förknippade med att arbetsmiljöproblem ofta är branschrelaterade, och att en uppdelning efter storlek skulle ge så små grupper att slutsatser inte blir statistiskt relevanta.

Olycksfall vid små arbetsställen

Det finns endast enstaka studier som beskriver arbetsmiljön i småföretag, och vanligen är dessa inriktade på olycksfall. Vid Arbetarskyddsstyrelsen har Bengtsson (1995) gjort en sammanställning av rapporterade arbetsolycksfall efter arbetsställestorlek och sjuk-skrivningstid år 1993. Den är sammanställd i Tabell 2.4.

Tabell 2.4 Anmälda arbetsolycksfall per 1000 anställda under 1993 efter arbetsställets storlek (Bengtsson, 1995).

Sjukskrivningsperiod	Storleksklass, anställda (antal arbetsolycksfall per 1000 anställda)					Alla
	1-4	5-9	10-49	50-199	>200	
Mindre än 14 dagar	3,2	4,7	6,3	7,4	7,5	6,4
Mer än 14 dagar	3,1	3,0	3,6	3,5	2,8	3,2

Rapporterade arbetsolycksfall var högst för företag med 50-199 anställda och lägst i kategorin 1-4 anställda (Bengtsson, 1995).

Samma tendens har visats av Johansson och Johansson (1993) i en studie där man vid en uppdelning av företag i grupperna 1-4, 5-19, 20-49 och 50- anställda visade att arbetsolyckor och yrkessjukdomar ökade med storlek på företaget.

När det gäller fall med över 14 dagars sjukskrivning var skillnaden liten mellan små och stora arbetsställen, framförallt 1993 (Bengtsson, 1995). Andelen olycksfall med upp till 14 dagars sjukskrivning var 70% 1990 och 62% 1993. Minskningen av "korttidssjukskrivning" minskade mest i de mindre företagen, vilket ansågs kunna vara en effekt av införandet av sjuklöneperioden. Att färre fall rapporteras i små företag har föreslagits kunna bero på lägre rapporteringsbenägenhet.

Allmän statistik och trender

Eftersom så stor del (50%) av den arbetande befolkningen finns på arbetsställen med mindre än 50 anställda, kan allmän statistik och trender eventuellt vara relevanta även för denna grupp. Detta kan man dock inte veta säkert. Det totala antalet arbetsskadeanmälningar under 1994 visas i Tabell 2.5.

Tabell 2.5. Uppgifter om anmälda arbetsskador 1994 (ASS och SCB, 1996b).

Arbetsskadeanmälningar 1994	
Arbetsolycksfall	38 994
Färdolycksfall	11 586
Arbetssjukdomar	17 475
Samtliga arbetsskador	68 055
Bagatellskador ¹	42 006
Gamla ärenden ²	2 711
Totalt	112 772

1) Med bagatellskador avses arbetsolyckor som ej leder till sjukskrivning (med undantag av tandskador som redovisas av bland arbetsolyckor).

2) Avser arbetssjukdomsärenden som anmäls år 1994 men med visandedagar under 1970-talet eller tidigt 1980-tal.

Den relativa frekvensen arbetsskador, både arbetsolyckor och arbetssjukdomar, minskar sedan slutet av 1980-talet (ASS och SCB, 1996b). I rapporten särskiljs vad man kallar "egenföretagare" och även för dessa minskar antalet arbetsolycksfall. När det gäller arbetssjukdomar har "egenföretagarna", liksom arbetstagare, en topp 1993 pga ändrad lagstiftning, men 1994 års frekvens är 60% lägre än den för 1992.

Sänkningen av rapporterade arbetsskador som setts under 90-talet har ofta förklarats med ändringar i försäkringssystemet. Enligt ISA började dock de rapporterade olycksfallen att sjunka redan 1988, dvs innan förändringar i försäkringssystemet ledde till sämre rapportering (Broberg, 1996). Enligt samma artikel visar SCBs statistik att

”arbetsolycksfall med sjukfrånvaro, relaterat till de sysselsatta halverats mellan 1990 och 1995”. Detta gäller även olycksfall med mer än 5 veckors sjukskrivning, vilka ej påverkats av lagstiftning eller konjunktur. Detta skulle vara en stark indikation för att arbetsolyckorna faktiskt minskar.

Statistikens tillförlitlighet

Det finns en del problem med arbetsskadestatistikens tillförlitlighet, som främst anses vara att inte alla skador rapporteras. En del studier av anmälningsfrekvensen av arbetsskador har gjorts t ex genom att jämföra anmälningar till försäkringskassor eller ISA med registrering på sjukhus, vårdcentraler eller akutmottagningar, eller att jämföra skador behandlade vid sjukhus med ISA (ASS och SCB, 1996b). Bortfallsfrekvensen varierar stort mellan olika undersökningar, och det verkar svårt att få säkra mått på denna. Småföretag har inte beaktats i studierna.

Riksrevisionsverket har i en bedömning framhållit att många anmälningar görs först efter påstötning från försäkringskassor (ASS och SCB, 1996b).

I en studie har data från ISA jämförts med undersökningen om "*Arbetsorsakade besvär*" utförd av SCB (SCB, 1994, refererad i ASS och SCB 1996b). Det framkom dels att alla arbetsskador inte anmäldes, dels att man hade ett s.k. administrativt bortfall på 20%. Detta är att skador som hade anmälts inte kunde återfinnas i ISA. Redovisningsgraden varierade mellan olika grupper, beroende på t ex län, typ av bransch, statlig eller enskild sektor, och storlek på företag. Redovisningsgraden var lägre i företag med 1-19 anställda. Det framhålls dock att man inte bör dra några generella slutsatser av dessa undersökningar.

Diverse

Det finns åtskilliga intressanta aspekter på arbetsskador, och exempelvis har Frick (1996) tagit upp:

- Fast anställda städare i större företag anmäler dubbelt så mycket skador som anställda i (oftast små) städbolag.
- Skillnaderna i ISAs arbetsskadestatistik mellan olika branscher är många gånger större än mellan arbetsställen av olika storlek.
- Arbetsställets storlek ses inte som någon väsentlig faktor vad gäller risker. Dessa anses snarare bero på typ av verksamhet och arbetstagarnas ställning. På små arbetsställen har man högre andel anställda i produktionen. Det har framförts att riskerna kan vara mindre på mindre arbetsplatser eftersom man har mer varierande arbetsuppgifter.

Olycksfall inom EU

I bakgrunden till EUs Gemenskapsprogram 1996-2000, Hälsa och säkerhet på arbetsplatsen (European Commission, 1996a) ges statistik om olyckor i Europa. Fler än 8000 europeiska arbetstagare omkommer varje år vid arbetsolyckor. Den verksamhetssektor som är hårdast drabbad är jordbruket med 13 dödsfall per 100 000 anställda, till skillnad mot ca 8 inom industrin och 3 inom tjänstesektorn. Jordbruket som till stor del bör vara småföretag har alltså 60% fler olyckor än industrin och mer än 4 gånger så många olyckor som tjänstesektorn. Antalet arbetsolyckor och arbetssjukdomar uppskattas totalt till ca 10 miljoner per år. Under 1992 uppgick de direkta kostnaderna som utbetalades som kompensation för arbetsolyckor och yrkesjukdomar till nästan 27 miljarder ECU, vilket utgör ca 4,6% av de sociala avgifterna som betalas av arbetsgivaren. Dessutom tillkommer indirekta kostnader pga produktionsbortfall, omplaceringar och utbildning.

2.4 Summering och kommentarer

Termerna

Begreppen företag och småföretag används på mycket olika sätt. Ett sätt att beskriva dessa är att använda tre dimensioner, nämligen, antalet anställda, ägandeformen och arbetsplatsen. Man blandar ofta ihop företag med arbetsställe. Småföretag definieras oftast i relation till antalet anställda och den vanligast använda gränsen är 50 anställda. I många studier inkluderas inte enskilda näringsidkare som saknar anställda.

Kommentarer

Skillnaderna när man gör olika beskrivningar blir stora beroende på vilken sorts definition man använder. Det är viktigt att detta klargörs. Vi har i utredningen inte valt någon specifik definition av småföretag. Förmodligen är små arbetsställen mer relevant än små företag.

Antal anställda, arbetsställen och företag

Antalet anställda på små arbetsställen (1-49 anställda) var 1,6 miljoner under 1995. Om man inkluderar de 200 000 personer som enligt 1994 års statistik arbetar som enskilda näringsidkare blir det 1,8 miljoner, vilket utgör 50% av den arbetande befolkningen som under 1995 uppgick till 3,6 miljoner.

Antalet arbetsställen med 1-49 anställda var 264 000 under 1995. Antalet "företag" (inklusive offentliga myndigheter, stiftelser, föreningar o.dyl.) med mindre än 50 anställda var under 1994 närmare 200 000. Antalet personer registrerade för mervärdesskatt eller som arbetsgivare var ca 200 000 och det fanns dessutom ca 80 000 handelsbolag. Även i andra länder sysselsätts stora delar av befolkningen i småföretag.

Om arbetsmiljön

Arbetsmiljö i kombination med småföretag är ej standardelement i den redovisning som ges från myndigheter och andra. En förklaring som angivits är metodproblem av olika slag, främst att arbetsmiljön främst är branschrelaterad. Det gäller dels att få en allmän bild av arbetsmiljön, dels av arbetsskadorna. Det är som vanligt den senare delen som är bäst dokumenterad.

Det finns enstaka studier som beskriver arbetsmiljön i småföretag, och då med inriktning på olycksfall. När det gäller arbetssjukdomar har vi inte funnit några uppgifter om detta för småföretag. Jämförelser av arbetsmiljön i stora och små företag är svåra att göra, eftersom det saknas tillförlitligt underlag. Det rapporteras fler olycksfall i stora än i små företag. Om man jämför antalet olyckor som lett till 14 dagars sjukskrivning eller mer, så är det stor likhet mellan små och stora företag, och förmodligen kanske olycksriskerna inte är så olika.

En nedgång i antalet arbetsskadeanmälningar har skett och detta gäller även olycksfall med mer än 5 veckors sjukskrivning, vilka ej påverkas av lagstiftning eller konjunktur.

Kommentarer

Det är anmärkningsvärt att det inte finns någon arbetsmiljöredovisning för småföretag då en så stor andel av befolkningen berörs. Det finns data hos ISA och Statistiska Centralbyrån som gör det möjligt att ge en arbetsmiljöstatistik för småföretag och små arbetsställen. Det skulle dock vara svårt att sammanställa data så att det inte feltolkas eller ger felaktiga slutsatser. Vår bedömning är att sådana studier borde göras i avsevärt större utsträckning än idag, och att man då får försöka hantera metodproblemen. Ett problem är att många rapporter relaterar olycksstatistik o.dyl. till antal anställda i företagen. Detta lämnar den stora gruppen enskilda näringsidkare utanför statistiken.

3 Aktörer och deras strategier

3.1 Inledning

Det finns många aktörer som är intresserade av småföretag på olika sätt, och vanligen vill de påverka dessa att uppföra sig på ett visst sätt. Det finns flera likheter mellan dessa aktörer och förstås också olikheter. Syftet med detta kapitel är att ge en översiktlig bild av de viktigaste aktörerna som direkt eller indirekt är relaterade till utveckling och arbetsmiljöfrågor i småföretag. Vi har gjort en indelning som finns i Tabell 3.1 och 3.2.

Svenska aktörer är bland annat myndigheter och arbetsmarknadens parter. Det finns även åtskilliga internationella aktörer som på olika sätt kan påverka situationen i Sverige. Forskningen och dess aktörer beskrivs i kapitel 4. Flera av de uppräknade aktörerna har flera roller, vilket gör att de kan hamna på flera ställen i sammanställningarna.

Tabell 3.1 Sammanställning av generella aktörer

TYP AV AKTÖR	KOMMENTARER
Tillsynsmyndigheter	Se kap 3.2
ASS, Arbetarskyddsstyrelsen och YI, Yrkesinspektionen	Arbetsmiljö
KemI, Kemikalieinspektionen	Tillsyn av kemikalier
Naturvårdsverket	Yttre miljö
Andra statliga	T ex Räddningsverket, Skattemyndigheten, Sprängämnesinspektionen
Regionala myndigheter	T ex kommunala miljökontor och länsstyrelser (Ej utrett)
Parterna på arbetsmarknaden	Se kap 3.4 Arbetsgivarorganisationer och Fackföreningar
Övriga organisationer	Se kap. 3.5
Arbetarskyddsnämnden	
Kemikontoret	
Lantbrukarnas riksförbund	
Småföretagarnas arbetsgivarorganisation (SAO)	
Internationella aktörer	Se kap. 3.6
EU	Många program inriktade mot småföretag.
OECD	Viss aktivitet riktad mot småföretag
ILO	Viss aktivitet riktad mot småföretag
ICOH	Kommitté för småföretag

Tabell 3.2 Aktörer med inriktning på stöd, forskning eller utveckling

TYP AV AKTÖR	KOMMENTARER
Stödjande verksamhet	Det finns flera olika slags stöd till småföretag
NUTEK	Se kap. 3.5, om företagsstödet
EU-fonder	Se 3.6
Statliga stöd	Ej utrett
Regionala stöd	Ej utrett
ALMI-företagspartner	F d Utvecklingsfonderna; Ej utrett
Forskningsfinansiärer	Se kap 4.3
Arbetsmiljöfonden (AMFO)	Upphörde 1995, ersatts av RALF och ALI
Rådet för arbetslivsforskning (RALF)	Startade 1995, ersätter delar av verksamheten vid AMFO
Arbetslivsfonderna (ALF)	Upphörde 1995
NUTEK	Se kap. 4.3 om forskningsstöd
Arbetslivsinstitutet (ALI)	Startade 1995, ersätter delar av verksamheterna vid AMFO, Arbetslivscentrum och Arbetsmiljöinstitutet
Arbetsmarknadsförsäkringar (AMF)	
Forskningsinstitutioner	Ett stort antal finns. Beskrivningar finns i kap 4.2

I Tabell 3.2 har NUTEK angivits både som forskningsfinansiär och under rubriken *Stödjande verksamhet*. Arbetslivsinstitutet bara tagits som finansiär, eftersom forskningsverksamheten med inriktning på småföretag är liten.

3.2 Myndigheter

Arbetskyddsstyrelsen (ASS) och Yrkesinspektionen (YI)

Arbetskyddsstyrelsen ansvarar för frågor kring arbetsmiljö, medan tillsynen av att arbetsmiljölagstiftningen följs sköts av Yrkesinspektionen. Alla småföretag berörs, men ASS och YI har inte någon uttalad strategi vad gäller hantering av småföretag. Tillsynen av enskilda näringsidkare utan anställda är nedprioriterad och krav kan inte ställas utom på begränsade områden. Styrelsen eftersträvar viss balans i tillsynen, och man har jämfört tillsynsstatistiken gentemot fördelningen av storlekar på företagen. Yrkesinspektionen gjorde ungefär 15 000 besök vid små företag med 1-9 anställda under 1994, detta motsvarar cirka 10 % av dessa företag. (Frick, 1996).

Generellt kan man säga att inspektionerna ger en stor samlad erfarenhet. Utifrån vårt perspektiv är intrycket att denna erfarenhet inte är så systematiskt sammanställd att det går att dra slutsatser om t ex arbetsmiljön på småföretag. Till problembilden hör exempelvis att 43% av företagen saknar internkontroll (Arbetsmiljö, 1996).

Det finns utvecklingsarbeten på flera olika håll, som på olika sätt kan vara relevanta för småföretag. ASS stora utbud av regelverk håller på att ses över i ett antal olika projekt.

För den närmaste treårsperioden avser man också att se över ASS agerande och formulera en tillsynsstrategi som klarare beaktar småföretag.

ASS planerar en mer genomgripande utvärdering av internkontrollen. Ambitionen är ett flerårigt utvärderingsprogram med utvecklings- och forskningsinslag, och där flera aktörer skulle engageras, bl a Rådet för Arbetslivsforskning (ASS, 1995). Ett påpekande från en inspektör är att små företagen ofta har svårt att arbeta långsiktigt på grund av dåliga ekonomiska förhållanden, och att de ibland har svårigheter i kontakten med myndigheten exempelvis genom läs- och skrivsvårigheter.

En omarbetad internkontrollföreskrift har nyligen kommit ut. Inför revideringen var en utgångspunkt att ”ASS tagit särskilt hänsyn till de mindre företagens behov av regler som är lätta och förstå och tillämpa” (ASS, 1995). Den nya kungörelsen nämner småföretag på några ställen, och det finns en allmänt hållen checklista på en sida längst bak, som riktar sig till småföretagare. Vår bedömning är att den nya versionen inte underlättar för de mindre arbetsställena. Språket är lite förenklat, men textmassan i kommentardelen har ökat från 10 till 30 sidor. Dessutom har det tillkommit ett krav: att arbetsmiljölagen, arbetsmiljöförordningen och de föreskrifter från ASS som gäller verksamheten ska finnas tillgängliga och användas.

Internkontroll vid småföretag

Under 1996 har ett projekt genomförts med inriktning på småföretagens internkontroll. Uppgifterna är hämtade från en Projektbeskrivning från ASS utrednings- och planeringsenhet (daterad 950512) samt kompletterad med muntliga uppgifter från inblandade personer.

Internkontrollprojektet är inriktat på småföretag med mindre än 50 anställda. Fokus ligger på företag med mindre än 20 anställda där problemen upplevs som störst. Enskilda näringsidkare utan anställda är inte med i projektet. Nästan alla yrkesinspektionsdistrikt är med i projektet och avsikten är att över 500 inspektioner ska genomföras. Endast Malmö, som nyligen utfört en egen satsning på småföretag, står utanför.

Projektet består av två delar, en informationsdel och en inspektionsdel. Projektets syfte är primärt att förbättra arbetsmiljön och initiera internkontrollarbetet. Det är inte inriktat på att utvärdera internkontrollen som sådan eller dess lämplighet för småföretag.

Distrikten väljer själva ut företag som man tror eller vet har stora risker. Olika distrikt väljer med olika strategier och materialet kan därför skilja sig mellan distrikt. Det är alltså inte slumpmässigt valt, och resultatet kommer därför inte att lämpa sig för statistisk behandling och analys.

Kemikalieinspektionen (KemI)

Kemikalieinspektionen arbetar med kemikaliekontroll främst ur ett överlåtelseperspektiv. KemI för statistik över hur import och tillverkning av kemiska produkter ser ut. Myndigheten reglerar den information som tillverkare och importörer är skyldiga att tillhandahålla vid överlåtelse av kemiska produkter, och man godkänner användning av bekämpningsmedel.

Frågor om kemikalieanvändning berör många småföretag. Däremot är relativt få direkt berörda av KemIs tillsyn. KemI sammanställer enligt uppgift statistik över inspektioner,

anmälningar, förelägganden o dyl. Många av problemen berör mindre företag. I vilken mån de brister som noteras i småföretag leder till reella risker är svårt att veta.

Kemikalieinspektionen arbetar mycket via branschorganisationer eftersom man anser att många småföretag är organiserade i sådana, t ex har man tagit fram speciella broschyrer för tryckeribranschen. KemI initierar en del regionala och lokala projekt i samarbete med exempelvis kommuner där man bjuder in småföretag tillsammans med andra aktörer såsom polisen, YI och länsstyrelsen.

Regeringsuppdrag om kunskapsstöd

KemI har fått ett uppdrag från regeringen (miljödepartementet) att utforma ”kompetens- och kunskapsstöd rörande kemikaliekontroll till mindre företag” (Regeringen, 1994). KemI har i arbetet haft kontakter med en rad av de andra aktörerna på området. I sitt svar till miljödepartementet (KemI, 1995) föreslår man en hänvisningsservice där småföretag kan få hjälp av t ex konsulter eller branschorgan till en låg eller ingen kostnad, samt regionala och lokala utbildningsåtgärder som får ekonomiskt stöd. Ansvar för de senare bör ligga på regionala organ. Man föreslår att de två åtgärderna på försök knyts till regionala projekt. Man slår fast att det är viktigt att kommuner och länsstyrelser utvecklar tillsynen mot mindre företag. Man väcker även tanken att utveckla företagshälsovården med en kemikalieinriktad del.

KemI ser det inte som förenligt med sin roll som tillsynsmyndighet att delta i den typ av stöd som man anser behövs. Inspektionen menar att rådgivningen skulle bryta mot ansvarsfördelningen mellan dem som hanterar kemikalierna och tillsynsmyndigheten. Ansvar ska ligga på företaget. Eftersom NUTEK fått stöd för att utveckla rådgivning till små och medelstora företag vad gäller miljöstyrning anser man det lämpligt att NUTEK även sköter den praktiska tillämpningen av ovanstående förslag. KemI sitter även i styrgruppen för NUTEKs projekt.

Naturvårdsverket

Naturvårdsverket ansvarar för frågor som berör den yttre miljön. Naturvårdsverket tycks inte ha någon sammanhållen information om eller några särskilda studier med inriktning på småföretag. Det är dock många småföretag som berörs av miljöskyddslagen och som behöver anmäla verksamhet eller ha tillstånd, speciellt inom jordbruket.

Rapporten Miljötillsynen i Sverige 1992 (SNV och SCB, 1993) visar att av det totala antalet tillståndspliktiga verksamheter saknar 45% tillstånd och av de anmälningspliktiga verksamheterna saknas en formell anmälan för 52%. I gruppen B-verksamheter som behöver tillstånd och bland de anmälningspliktiga verksamheterna finns många jordbruk. Andra branscher som pekas ut bland de anmälningspliktiga är detaljhandel, reparation, tvätterier och service. Bland de branscher som nämnts ovan finns säkerligen många småföretag, speciellt inom jordbruket.

Av de tillståndspliktiga saknar 53% kontrollprogram, och för de anmälningspliktiga är siffran 79%. Fördelningen är 554 A-verksamheter, 6482 B-verksamheter och 21485 anmälningspliktiga. Redovisningen av jordbruk från kommunerna har varit mycket ojämn. Vissa redovisar många, andra inga alls trots att de borde ha lika många.

Enligt rapporten kan myndigheten inte tvinga men väl påverka företagen att fullgöra sin skyldighet. Vidare anges att det är otillfredsställande att så många saknar anmälan eller tillstånd.

Man konstaterar i rapporten att miljötillsynen i framtiden sannolikt får mindre resurser och en förändrad organisation. Viktigt att de olika myndigheterna, Naturvårdsverket, länsstyrelser och kommuner agerar på samma sätt och med samma prioriteringar. Det diskuteras i många sammanhang enligt rapporten en inriktning mot systemtillsyn där man bedömer företagets förutsättningar att genomföra internkontroll och annat miljöarbete.

Övriga myndigheter

En rad statliga myndigheter berör småföretagen, t.ex. Sprängämnesinspektionen, Räddningsverket, Skattemyndigheten och Livsmedelsverket. Det ligger dock utanför denna utrednings möjligheter och ambitionsnivå att beskriva dessa och deras agerande vad gäller småföretag. Detta gäller även de regionala myndigheterna.

Inspektörers syn på småföretag

En viktig källa för information om hur arbetsmiljön ser ut i verkligheten är de inspektörer som håller på med tillsynen. I vår utredning har vi inte sett några tecken på att denna information systematiskt har sammanställts och utvärderats. Några exempel på synpunkter är:

Yrkesinspektionen

- En del personer inom YI ställer sig tveksamma till delar av internkontrollprojektet, det gäller den konsultroll detta innebär och som YI tidigare kritiserats för att ta på sig.
- Någon har känt tveksamhet till att internkontrollen är lämplig för de minsta företagen, men de flesta tror på internkontrollens lämplighet.

Kemikalieinspektionen

- Det är dåligt ställt hos många små företag, speciellt i sådana med mindre än 10 anställda, men myndigheten har dåligt med resurser för att agera mot dessa.
- Uppfattningen finns att problemen är mer branschrelaterade än storleksrelaterade.
- Enskilda näringsidkare utan anställda prioriteras lågt av inspektionen, eftersom man bedömer kemikalieflödet genom dessa som lågt och eftersom de kräver mycket resurser att hantera.
- Uppfattningen finns att enskilda näringsidkare inte heller besöks av kommunernas miljö- och hälsoskydd.

3.3 Om lagstiftning och regler

Många författningssamlingar

Lagstiftningen som kan beröra småföretag är omfattande. Förutom att känna till delar i Svensk Författningssamling, måste småföretagaren även hålla sig informerad om författningssamlingar från ett stort antal myndigheter, t ex Arbetarskyddsstyrelsen, Kemikalieinspektionen, Livsmedelsverket, Räddningsverket, Sprängämnesinspektionen och Skattemyndigheterna. Bara hos Arbetarskyddsstyrelsen finns cirka 180 gällande föreskrifter. Förhållandena kompliceras av att ändringar görs av krav och regler.

Inom flera områden tycks lagstiftningen vara så omfattande, att det nästan är omöjligt att vara uppdaterad och följa föreskrifterna utan hjälp av experter. I exemplet nedan med hantering av kemiska produkter går det knappast att finna ens någon expert eller konsult, som behärskar mer än delar av området. Vill man ha kvalificerad hjälp får man ofta anlita olika experter för speciella områden såsom transporter, klassificering, risker för miljön, eller för olika produkttyper som hygienprodukter och bekämpningsmedel, som har speciella regler. Detta berör alla kemikaliehanterande företag, men blir extra tydligt för småföretag.

Ett praktisk lösning har valts av Kemikontoret (1996a) som ger ut en samlingspärm med de författningar etc. som berör kemiområdet - det rör sig om cirka 130 stycken. Denna pärm uppdateras cirka fyra gånger per år.

Internationella krav

Genom EES-avtalet och Sveriges medlemskap i EU blir det förändringar i regelsystemet på olika sätt. Det blir förändringar av en del principer. De skrivningar som görs kan i en del fall bli mer komplicerade och/eller svårtolkade.

Något som berör de flesta företagare är krav på CE-märkning, vilket är kopplat till flera olika europeiska direktiv och standarder. Enligt en sammanställning¹ fanns det i september 1996 16 stycken gällande direktiv. Dessa var dessa: Maskindirektivet, Enkla tryckkärl, Leksaker, Byggprodukter, EMC-direktivet, Personlig skyddsutrustning, Icke automatiska vågar, Aktiva medicinska implantat, Gasapparater, Teleterminalutrustning, Varmvattenpannor, Medicinska produkter, Explosiva varor för civilt bruk, Lågspänningsdirektivet, Produkter som används i explosiva atmosfärer och Fritidsbåtar. En produkt kan tvingas följa flera direktiv. Det gäller främst tillverkare och importörer, men även den som köper behöver ha kunskaper.

Ett av de berörda direktiven är maskindirektivet som har ett antal grundläggande krav överförda till svenska föreskrifter. Dessutom kommer ett stort antal standarder med anknytning till detta direktiv att träda i kraft de närmaste åren. I december 1996 fanns det 86 publicerade standarder, och det planerade antalet ligger mellan 500 och 600 totalt enbart för maskindirektivet. I standarderna är man inte helt stringent i hänvisningarna, och dessutom hänvisar man emellanåt till de internationella ISO-standarderna. En av de grundläggande standarderna, EN292, kostar cirka 1500 kronor.

¹ Enligt IVF: <http://www.ivf.se/fragaivf/frce/frce10.htm>

För företagen blir det ytterst svårt och kostsamt om man vill försöka följa och hålla reda på regelverket. Det gäller ju inte bara att ha precis de regler och standarder som berör den egna produktionen, man behöver också veta vad man inte behöver.

Ett exempel med kemiska produkter

Företag som hanterar eller säljer kemiska produkter är berörda av en mängd föreskrifter. Grundläggande är *Lagen och Förordningen om Kemiska Produkter* i SFS, som under 10 år ändrats cirka 10 gånger. Det finns dessutom många specialföreskrifter i SFS om t ex förbud att använda vissa kemikalier, eller föreskrifter som endast tillåter viss användning, exempel är *Förordningen om vissa klorerade lösningsmedel*. Ska kemikalierna transporteras berörs författningssamlingarna från en rad myndigheter, Räddningsverket, Sjöfartsverket eller Luftfartsverket beroende på transportsätt. Räddningsverkets föreskrift om vägtransport av farligt gods, där många vanliga kemiska produkter regleras, är på 968 sidor.

Hantering av en kemisk produkt på en arbetsplats regleras i föreskrifter från Arbets- skyddsstyrelsen och Sprängämnesinspektionen. Medan den som säljer en kemisk produkt ska beakta Kemikalieinspektionens och Sprängämnesinspektionens författningssamlingar (KIFS och SÄIFS). Kemikalieinspektionen har under 1995 gjort en insats för att bringa ordning i regelverken kring kemiska produkter genom att sammanställa de viktigaste delarna av SFS, KIFS, SÄIFS, samt en del EU-förordningar i en bok i tre delar.

3.4 Parterna på arbetsmarknaden

Allmänt

Parterna på arbetsmarknaden är viktiga aktörer. Ett antal personer vid sådana organisationer har intervjuats per telefon, det har dels gällt de centrala parterna och dels några med anknytning till industriell verksamhet. Detta urval gjordes av tidsmässiga skäl. Det ska ses som en exemplifiering och inte som en prioritering inom utredningen. De arbetstagar- och arbetsgivarorganisationer som tillfrågats är:

- LO
- Industrifacket
- Metallindustriarbetareförbundet
- TCO

- SAF
- ALMEGA
- Verkstadsindustrierna

FRÅGORNA

För att få möjligheter att jämföra svaren utgick intervjun från fem huvudfrågor, vilka diskuterades. De intervjuade var inte ombedda att deklarerat någon officiell ståndpunkt i dessa samtal. Frågorna gällde nedanstående teman, och i de redovisade svaren för de olika organisationerna behålls denna struktur.

- 1 Är frågeställningar kring småföretag och deras hantering av arbetsmiljö väsentligt för organisationen?
- 2 Har organisationen särskilda aktiviteter, information, policy etc inriktad på detta idag?
- 3 Finns det planer för att ta fram sådant i framtiden?

- 4 Finns det några områden med behov av forskning, utveckling eller tydliga kunskapsbehov?
- 5 Generella synpunkter på vad som bör göras med anknytning till småföretag och deras hantering av arbetsmiljö

SVAREN

LO

1. Ja det är väsentligt. Huvuddelen av LOs medlemmar jobbar dock i stora företag..
2. LO har inte själv några specifika aktiviteter inriktad mot småföretag men flera indirekta. Det är exempelvis:
 - a) Via regionala skyddsombuden,
 - b) Engagerat sig med bl a ASN i Sörmlandsprojektet. Där har man försökt nå alla företag med mindre än 30 anställda.
 - c) Stötta regionala förbundsavdelningar att aktivera sig i fråga om "Mål 4".
3. Planer finns inte specifikt för småföretag, men LO försöker beakta detta i alla sammanhang. Söker nya arbetsformer med tanke på småföretag.
4. Behov av forskning finns det inom några olika frågeställningar, exempelvis:
 - Hitta former för kunskapsspridning, om vilken pedagogik som är lämplig.
 - Koppling mellan företagets utvecklingspotential och utvecklingen av arbetsmiljön, vilket kan vara en väsentlig faktor för både den fysiska och psykosociala miljön. Vilka är hindren för småföretag att börja växa?
 - Hur ser den psykosociala arbetsmiljön ut i småföretag. Hur klarar man konflikthantering etc.
 - Ett generellt behov som inte har bara att göra med småföretag gäller utvärdering av stora utvecklingsprojekt och satsningar. Detta kan gälla föreskrifter, olika utvecklingsprogram etc.
5. Generellt: LO driver ingen specifik linje i fråga om småföretag men beaktar detta noga. Det är väsentligt att internkontrollen fungerar även på små företag. I de olika nätverk som utvecklas bör frågor om arbetsmiljö bli en naturlig och kvalificerad del.

Industrifacket

1. Ja, det är väsentligt
2. Exempel på aktiviteter är de regionala skyddsombuden. Det finns 62 personer på deltid och de når cirka 2900 företag med mindre än 50 anställda. För att stödja ombuden har Industrifacket utbildning och årliga möten.
3. Inga direkta planer för ytterligare verksamhet finns. Man har diskuterat om det finns behov att göra kopplingar till "Mål 4" -aktiviteter.
4. Förbundet har inga direkta förslag. Man har varit med i en del projekt tidigare och erfarenheterna är positiva.
5. Det vore bra med en obligatorisk företagshälsovård med förebyggande och teknisk inriktning. Det skulle då behövas en bättre organisatorisk lösning för företagshälsovården än tidigare.

Svenska Metallindustriarbetareförbundet

1. Ja, väldigt väsentligt.

2. Metall har ingen policy specifikt för småföretag, men det finns många aktiviteter med anknytning till dessa. Regionala skyddsombud är väsentliga, de blir informationsbärare etc. Metall har aktiviteter som skall ge bra samarbete med småföretagare och de lokala facken.

Den förändrade olycksfallsförsäkring innebär en trist situation, där utredningar behöver göras för att bedöma om företagaren är vållande till arbetsskadan. Resultatet av en utredning anger om den skadade skall få 70% eller 100% i ersättning. Detta blir komplicerat, i synnerhet för små företag. Regionala och lokala skyddsombud har utbildats i utredningar om olycksfall och arbetsskador. Arbetsgivarna är inte ovilliga men okunniga.

Rehabilitering kan vara svår och kostsam. Stora krav finns i internkontrollen och även relaterat till försäkringarna. Detta ställer fordringar på småföretagarna som har mycket att göra. Dessa hinner vanligen inte agera förrän efter påstötningar från Försäkringskassa eller myndigheter. Detta blir i hög grad en samsarbetsfråga på de lokala företagen mellan fack och arbetsgivare, vilket det finns många goda erfarenheter av.

3. Planer för framtiden innebär att man under 1997 skall ta fram bra arbetsmodeller med lokala avdelningar i samarbete med småföretag. De mer komplicerade försäkringsfrågorna och även rehabiliteringen är särskilt problematiska.

4. Några exempel på områden där det finns behov av forskning är:

- Hanteringen av kemiska produkter är problematisk på många sätt, i synnerhet vid småföretag. Det behövs en forskning som visar hur man kan uppnå de ställda målen, och studier av vilka strategier samhället använder och som kan anses mest lämpliga.

- Maskinsäkerhet. Säkerhet vid automatiska maskiner är viktigt, men det finns en hel del gjort. Situationen är generellt sett komplicerad med standarder och direktiv. Det räcker inte att småföretagarna bara sätter sig in i den inhemska lagstiftningen. Det är svårt att verifiera om säkerheten är tillräcklig, både för säljare och en köpare. Det finns behov av utveckling kring specifika frågor, men också studier om strategier och principer om hur man uppnår maskinsäkerhet både i ett nationellt och ett europeiskt perspektiv.

- Hur får man ut information på bra sätt? Det är ett problem att nå de små företagen med kunskap om t ex förslitningsskador.

5. Ett generellt önskemål är, att man behöver utveckla sätt att jobba lokalt på arbetsplatserna i småföretag som alla kan vara positiva till.

TCO

1. Ja. TCO-förbunden möter väldigt många småföretag, särskilt tydligt är detta för Handelstjänstemannaförbundet (HTF), Industritjänstemannaförbundet (SIF) och Skogs- och Lantbruksmannaförbundet (SLF).

2. Det finns regionala skyddsombud, bl a inom HTF, SIF, SLF. Därutöver har TCO inga särskilda aktiviteter och inga skrifter. Förbundet följer området via Rådet för arbetslivsforskning etc.

3. Planer för framtiden innebär en del projekt såsom Kvinnors arbetsmiljö, Distansarbete, Kompetens och lärande. Småföretag blir en del i dessa projekt.

TCO skall ta fram statistik för arbetsmiljö. Den ska vara baserad på SCBs databas, och man hade inte tänkt specifikt på småföretag (efter intervjun kanske man ändrar sig och tar med småföretagsdimensionen i materialet).

4. Direkta behov av FoU är ej formulerade. Men det finns flera frågeställningar som är väsentliga. Det är exempelvis:

- Arbetsorganisation och småföretag (stresseffekter, övertidsuttag, psykosociala frågor etc).
- Hur nås småföretagen av information (om arbetsmiljö)?
- Är kvinnor mindre (mer) jämställda i småföretag.

5. Företagen måste sätta igång arbetet med internkontrollen på allvar. Det behövs strängare tillämpning av lagarna. Det är väsentligt att beakta småföretagens situation bättre, och exempelvis är det angeläget att materialet i denna utredning blir tillgängligt.

SAF

1. Ja, småföretagen står i fokus.

2. Definitivt ja. SAF har en särskild småföretagsberedning med SAFs vice VD som ordförande. All information från SAF är inriktad också på småföretagens behov, och man strävar efter enkla korta lättlästa skrifter. T ex håller "Se om Ditt företag" på arbetas om.

SAF arrangerar regionkonferenser på cirka en halv dag, med många olika områden. Detta stöds av en folder eller dylikt. Även specialkonferenser ordnas, men då blir det inte särskilt många från småföretagen

3. I planerna ingår att ständigt förbättra material och konferenser.

Nätverk för "ständiga förbättringar" utvecklas med sikte på 2000 företag. Arbetsmiljöfrågor kan bli viktigt för dessa små företag.

4. När det gäller behov av FoU, är det väsentligt att beakta att företag vill ha hjälp med praktiska lösningar. Några exempel behövs:

- Sammanställningar av bra exempel behövs; det behövs en förmedling av resultaten via konsulter eller liknande.
- Se över vad som är gjort i utvecklingsprogram och forskningsprojekt! Sammanställ och för ut befintligt material!
- Utveckla metodik och stöd för att småföretag ska kunna finna existerande lösningar på praktiska specifika problem. Designdelen är viktig.

5. RALFs framtida insatser med anknytning till småföretag bör beakta de praktiska aspekterna. RALFs handläggare och sakkunniga bör utgå från praktiska synsätt, som exempelvis kan innebära intervjuer för att kartlägga småföretagens behov. Informationen från forskningen bör vara användarvänlig, och det behövs bra kanaler för spridning. En viktig aspekt, när det gäller FoU, är bättre utvärdering av resultat och stöd för tillämpningen.

ALMEGA

1. Ja, fast detta är inte tydligt formulerat. Det är oftast mindre företag som ber om hjälp, t ex att tolka hur man skall göra med internkontrollen.

2. Det finns många aktiviteter. Det är inte tydligt utsagt att det gäller småföretag men i en del branscher är detta ganska tydligt. Exempelvis i städbranschen som i stort sett bara har småföretag, i stenindustrin och gummiindustrin som både har stora och små företag. Det är viktigt att komma ihåg att enheterna är små även i stora företag.

Det finns skrifter av olika slag för arbetsmiljöfrågor. Det är inte särskilt påpekat men de är ofta av väsentlig betydelse för småföretag som inte har den interna kunskapen inom företaget. Ett exempel på en skrift gäller internkontroll för tjänsteföretag, där man särskilt beaktar de små företagens problem.

3. Det finns inte beslutade eller påtänkta planer med särskild inriktning på småföretag.

4. Det finns flera områden med behov av fördjupad kunskap. Exempelvis:

- Rehabilitering, som är svårt för småföretag. All lagstiftning är skriven med stora företag i åtanke.
- Frågor om lagstiftning och samhällskrav som kan fungera praktiskt och till hjälp även för småföretag.
- Dito, särskilt för internkontroll. (En erfarenhet är att många småföretag formellt inte har internkontroll, men att det verkar fungera på något sätt ändå).
- Hur uppnår man en fungerande information och kommunikation med småföretagsledarna, som beaktar deras behov och brist på tid.

5. Generellt bör samhälleliga krav inte utformas alltför komplicerade. Det bör gå att ta del av dem, förstå och tolka dem med en rimlig insats. Arbetsmiljökrav bör formuleras rakt och tydligt. Detta är inte bara en språkfråga, det handlar ofta om tidsbrist för företagsledarna. Däremot bör lagar och krav vara samma för alla företag.

Verkstadsindustrierna

1. Ja, absolut. 80 % av medlemsföretagen i Sveriges Verkstadsindustrier (VI) har mindre än 50 anställda. VI har gjort en omvärdering av sin policy under det senaste året. Man anpassar material etc så att det fungerar bättre för småföretag. Det finns ingen klar gräns, men i allmänhet räknar man företag med mindre än 50 anställda som små.

2. Ja, policyn har ändrats.

- Vissa aktiviteter genomförs som är riktade särskilt mot småföretag.
- Vid utformning av material, remisser etc, bevakas särskilt småföretagarens möjligheter att tillgodogöra sig material etc.

3. Några exempel på planerade aktiviteter inom arbetsmiljöområdet:

- Göra handledning för internkontroll riktad mot småföretag.
- Föra ut enkla riskhanteringsverktyg som kan användas av de små företagen.
- Lokal presentation av aktualiteter på olika orter i landet och inhämtande av företagens synpunkter och behov.

4. Exempel på området där det finns behov av forsknings och utveckling är:

- Utbildningsmaterial till personal i produktionen, med särskild inriktning på ändrade roller i arbetsorganisationen.
- Arbetstagarens behov av ändrad kompetens i samband med förändrade roller och organisationer, bl a underlag för utbildning.
- Utveckling och kvalificerad utvärdering av hjälpmedel för och genomförande av systematiskt arbetsmiljöarbete. (Småföretagarna ställer höga krav på effektivitet och att man får resultat från insatserna, när det gäller arbetsmiljöarbete behöver detta kunna tydliggöras.)
- En inriktning med analys av säkerhets- och ansvarsfrågor, bl a maskinsäkerhet med anledning av ändrade regelverk. Det finns en stor osäkerhet ute på företagen och även bland olika organisationer i samhälle, om vad som gäller, och om hur ansvarsförhållanden ser ut.

5. En generell synpunkt handlar om att utnyttja de erfarenheter som gjorts i olika aktiviteter. Det behövs sammanställningar av utvecklingsaktiviteter som har gjorts av olika fonder etc med inriktning på småföretag. En väsentlig del är att det görs utvärderingar av resultaten. Man behöver bättre tillgodogöra sig gamla resultat och vara kritisk till det som har uppnåtts.

SAMMANFATTNING

Alla tillfrågade har tydligt svarat att småföretag och deras hantering av arbetsmiljö är väsentlig för organisationen. Särskilt Metallindustriarbetareförbundet, SAF och Verkstadsindustrierna har betonat frågans vikt.

Det finns många aktiviteter med anknytning till småföretag. Det gäller exempelvis:

- Regionala skyddsombud
- Regionala konferenser och möten
- Utbildningar
- Informationsmaterial
- Stöd till utveckling av "nätverk"
- Bevakning av småföretagsfrågor

Svaren på frågorna 3, 4 och 5 ligger nära varandra på flera sätt, och ett svar kan hamna i ett eller flera fack. Summeringen nedan skiljer därför inte på dessa; vi kallar det för frågeställningar. De kan gälla direkta aktiviteter, forskningsfrågor och utvecklingsbehov. De frågeställningar som tagits upp är särskilt:

Allmänna frågor

- Utvärdering och sammanställningar av erfarenheter från tidigare satsningar och stora projekt.
- Utveckla och utvärdera former för kunskapsspridning
- Koppling till arbetsmiljö i "Mål 4" och i stödet till olika nätverk
- Bra arbetsmodeller för lokalt samarbete

Metodik som stödjer småföretagen att (själva) hitta lösningar

- Forskningen bör utgå från praktiska behov

Specifika frågor

- Hantering av försäkringsfrågor
- Hantering av rehabilitering
- Arbetsorganisation och psykosocial arbetsmiljö i små företag
- Kompetensbehov och kompetensutveckling i förändrade roller på arbetsplatsen
- Utveckla handledning för internkontroll
- Riskhanteringsverktyg
- Hantering av kemiska produkter
- Maskinsäkerhet

Särskilda förslag

- Utformning av lagstiftning och regelverk som gör det lättare att förstå och använda
- Obligatorisk teknisk företagshälsövård.

3.5 Övriga

ALMI företagspartner (Ej utrett)

ALMI Företagspartner (fd Utvecklingsfonderna) ger stöd till småföretag för att införa miljöstyrning och sitter även i NUTEKs referensgrupp för projektet om stöd till småföretags miljöstyrning. ALMI arbetar på ett mer förutsättningslöst sätt jämfört med NUTEK som främst stöder projekt av utvecklande karaktär.

Arbetskyddsnämnden

SAF, LO och PTK står gemensamt bakom Arbetskyddsnämnden (ASN). Nämnden överför kunskaper och erfarenheter inom arbetsmiljöområdet till arbetslivet och utbildningsväsendet. Det görs genom utbildning, information, förlagsverksamhet, konferenser och service till fackliga organisationer, arbetsgivarorganisationer, branschkommittéer och företag.

På senare år har ASN särskilt börjat beakta små företags särskilda behov, även om det allmänna utbildningsmaterialet kunde passa till dessa också. Till detta hör checklistor för granskning av den egna arbetsplatsen, och det finns en allmän lista och varianter för specifika branscher. En skrift har tagits fram för stödja internkontrollen med särskild inriktning på små företag med måttliga risker. ASN har också engagerat sig i aktiviteten "Träffpunkt Sörmland" (se vidare avsnitt 5.3).

Kemikontoret

Kemikontoret är den svenska kemiindustrins branschorgan med bl.a. ett intresse för säkerhet, hälsa och miljöfrågor. Direkta arbetsmiljöfrågor handläggs i första hand av ALMEGA. De flesta medlemsföretag är i kategorin "småföretag". Kemikontoret har satt 250 anställda som gräns enligt en EU-definition. Cirka 35% av medlemsföretagen har mindre än 50 anställda.

För Kemikontoret är frågeställningar kring småföretag och deras hantering av arbetsmiljö väsentlig. Ambitionen är att höja profilen på småföretagsområdet, och det finns en uttalad policy att stödja de mindre medlemsföretagen. En särskild kommitté har bildats för små- och medelstora företag. Man har använt den engelska terminologin och benämner den SME-kommittéen.

Exempel på aktiviteter är programmet *Ansvar & omsorg*, där både stora och små företag ingår. *Meddelande från Kemikontoret* kommer ut en gång per månad. Det finns en frågeservice som kan anlitas av småföretag. Kemikontoret utger en rad skrifter, som även vänder sig till mindre företag. En av de nyare handlar om produktansvar.

I anknytning till skriften *Administrativ SHM-revision* planeras en utbildning som riktar sig i huvudsak mot medlemmarna; och man hoppas att särskilt små och medelstora företag blir representerade. Kemikontoret studerar möjligheterna att hämta hem databaser som finns hos EU-kommissionen (DGIII). Syftet är att underlätta för småföretag att hämta in information och att i viss mån hjälpa dem med tolkning av denna.

Olika förslag till verksamheter diskuteras. Dit hör ett särskilt "SME-seminarium". Ett exempel är stöd till erfarenhetsutbyte mellan miljöhandläggare (även hälsa och säkerhet

mellan stora och små företag). Dessutom kommer man att ta fram hjälpmedel när behov visar sig.

När det gäller behov av forskning och utveckling finns det idag inga klara frågor för Kemikontoret. En väsentlig frågeställning gäller regler; det kan t ex vara bedömningar av kostnad/nytta av regler från ett småföretagsperspektiv. En annan aspekt som framhålls gäller småföretagens kontakter med FoU; t ex kan många småföretag ha svårt att läsa rapporter och att kontakta universiteten.

Kemikontorets generella synpunkter på förbättringar har att göra med de formella kraven. Det behövs ett förenklat regelsystem. Det skall vara lättare att förstå innehållet i reglerna för småföretagare, dock innebär detta inte självklart en lägre kravnivå. Det finns behov att avreglera vissa områden och att reducera regelmassan, vilket man håller på att försöka göra vid Arbetarskyddsstyrelsen. Det finns behov av en annorlunda tillsyn gentemot småföretag, mer rådgivning och ej så polisiärt inriktad. Regelsystemen är främst skrivna med ett storföretagsperspektiv.

Lantbrukarnas Riksförbund (LRF)

LRF är en intresseorganisation för lantbrukare som i stor utsträckning är småföretag. De stora medlemmarna i LRF är lantbrukarnas sk *föreningsföretag*, dvs mejerier, slakterier o dyl. Lantbrukarna är ofta medlemmar i LRF själva och dessutom via dessa lantbruksägda företag.

Man har inom jordbruket dels problem med att många inte följer miljölagstiftning vad gäller tillstånd eller anmälan enligt miljöskyddslagen och man har även många arbetsolyckor. I Europa är jordbruket den verksamhetssektor som är värst drabbat av arbetsolyckor (se kap 2.3).

Lantbrukarna har generellt en positiv inställning till yttre miljöfrågor, men har ofta lite resurser att lägga på det. Många lantbruk arbetar dock ändå med att införa miljöledningssystem. Lagstiftningen för lantbrukarna är mer komplicerad än för de flesta småföretag och betydligt krångligare i Sverige än i andra länder.

Lantbruken kontrolleras mycket av de olika föreningsföretagen som ställer olika krav på verksamheterna, dessutom finns krav för olika märkningssystem, t ex KRAV. Föreningsföretagen ställer krav på sina leverantörer utifrån vad de förväntar att konsumenterna ska önska.. Myndighetskontroller är relativt sällsynta. De flesta krav som en lantbrukare ställs inför har inte något med arbetsmiljö att göra.

LRF har en konsultroll framför allt inom det ekonomiska området, men även inom en del andra. Man arbetar genom att ta fram verktyg som lantbrukarna själva kan använda för att styra sin verksamhet på ett bra sätt. LRF arbetar med ett ledningssystem där man nu försöker integrera alla områden, säkerhet, hälsa och miljö. LRF har en halvtidstjänst i varje län som arbetar med att göra ”miljöhusesyn” som en oberoende verifiering av att olika krav uppfylls. LRF ser försäkringsbolag och banker som viktiga samarbetspartner, medan myndigheterna inte har samma roll.

NUTEK

NUTEK har en roll som aktör, vilket gör att det tas upp i detta avsnitt, och en roll som finansiär vilket diskuteras i avsnitt 4.3. NUTEK tar upp små och medelstora företag i sin verksamhetsbeskrivning, och man satsar på småskalig verksamhet, t ex på energisidan. Frågor om arbetsmiljö och säkerhet ingår inte längre i NUTEKs verksamhet. Frågor om

yttre miljö har fått högre prioritet. Vi ger ett referat nedan, eftersom det kan finnas erfarenheter som kan vara av värde i planering av arbetsmiljöfrågor och småföretag. Avdelningen Företag och Regional Utveckling (tidigare Småföretagsenheten) hos NUTEK har en sk kunskapsgrupp som arbetar med företagsetablering. De har en informationslinje och ordnar konferenser, samt tillhandahåller en databas med information om EU-stöd till småföretag. Information om EU finns att hämta hos NUTEKs Euro Info Centre.

NUTEK ger även information om att starta företag i andra länder och tillhandahåller en "Eco management guide", som är databaserad och som kan hjälpa småföretag med miljöstyrning .

Småföretags miljöstyrning

NUTEK fick 1995 ett regeringsuppdrag för att stödja småföretags miljöstyrning. Ett engångsbelopp på 6,5 miljoner gavs varav 4,5 används till information i form av telefonservice, skriftligt material och seminarier, och 2 miljoner till stöd till småföretagsprojekt av "pilot"-karaktär. NUTEK vet inte ännu om projektet får någon fortsättning efter 1996. Målsättningen (Elvin, 1996) för projektet är:

- 2000 företag ringer till telefonservicen
- 800 företag till seminarier
- 500 företag kommer igång med arbetet
- 30 EMAS-registrerade företag
- 15 projekt som finansieras av NUTEK
- minst ett miljöstyrningsprojekt i varje län.

Målgruppen för projektet är dels företag men även aktörer, t ex branschorganisationer, myndigheter, kommuner, miljöorganisationer, som är intresserade att vara delaktiga i projektet. Några broschyrer har tagits fram och man ger ut informationsbladet EMAS-nytt. Företagen som projektet vänder sig till ska ha 10-250 anställda och inte ingå i koncern.

I projektet prioriteras vissa problembanscher, t ex grafisk-, ytbehandlings- och verkstadsindustri. Många av projekten som beviljats går enligt uppgift ut på att förenkla EMAS och anpassa det till mindre företag och man eftersträvar då inte en registrering utan bara en användning av EMAS principer för att erhålla ett bra miljöarbete. Några projekt behandlar integrering av yttre miljö, arbetsmiljö och kvalitet.

NUTEK har fått i uppdrag att inkludera rådgivning till småföretag i kemikaliefrågor i sitt miljöstyrningsuppdrag. NUTEK har dock inte fått mer resurser för detta men svarar på frågor när man har möjlighet. Bakgrunden är att Kemikalieinspektionen 1995 föreslog detta, som svar på regeringsuppdraget om "kompetens- och kunskapsstöd rörande kemikaliekontroll till mindre företag" (KemI, 1995).

Några kommentarer

Det är inte känt av dem som arbetar i detta NUTEK-projekt, om problem för miljön proportionellt sett orsakas i högre grad av små företag än av stora. Vid ett beslutstillfälle såg vi att projektstöd endast beviljades till aktörer och att små företag endast i undantagsfall sökte.

Regionala aktörer

På regional nivå finns många aktörer som deltar i program och projekt avsedda att stödja småföretag. Det gäller verksamheter som bedrivits respektive bedrivs av exempelvis Arbetslivsfonden, Arbetsmiljöfonden och "Mål 4". Bland de regionala aktörerna kan man nämna länsstyrelserna.

Småföretagarna (SAO)

Småföretagarnas arbetsgivarorganisation som är rikstäckande, instiftades 1986 av småföretagare. SAO är en ideell förening, och syftet är att hjälpa medlemmarna, småföretagarna, med allehanda frågor inom exempelvis juridik, försäkringar, inkasso, fackliga frågor, personalfrågor, marknadsföring. Föreningen har ca 2000 medlemmar vars avgifter finansierar verksamheten. Föreningen är opolitisk, och man påpekar särskilt att man står utanför de stora traditionella organisationerna. Man vänder sig till företagare med mindre än 200 anställda. Föreningen verkar för fri konkurrens och för fram småföretagarnas synpunkter i debatten, t ex om lagar och regler. Vi har efter några försök till kontakt inte kunnat få svar på om man tillhandahåller hjälp även på arbetsmiljöområdet eller om man har några speciella synpunkter på detta.

3.6 Internationella aktörer

EU

EU driver en rad aktiviteter som riktas mot eller berör småföretag, det gäller olika nätverk, sk strukturella fonder, ramprogram för forskning och teknisk utveckling, koordinationsaktiviteter mellan aktörer, informationsinsatser osv. Detaljer finns att hämta i rapporten *Activities in favour of SMEs and the craft sector* (European Commission, 1995a). Några exempel på aktiviteter finns nedan. Forskningsprogram och dylikt beskrivs i kapitel 4.

Gemenskapsprogram 1996-2000

I EUs Gemenskapsprogram 1996-2000 (European Commission, 1996a) nämns speciellt småföretag. Det sägs i programmet att det är viktigt att man i lagstiftning om hälsa och säkerhet tar hänsyn till de små och medelstora företagens särskilda behov och ger dem möjlighet att på ett effektivt sätt uppfylla sina skyldigheter. EU-kommissionen avser att främja denna process och ge ut användarvänliga dokument avseende lagstiftningen i fråga.

SAFE - Safety actions for Europe

I Gemenskapsprogrammet finns som åtgärd 4 det sk ”SAFE-programmet”, där man kommer att stödja projekt av praktisk natur som är avsedda att ta itu med de små och medelstora företagens speciella behov när det gäller hälsa och säkerhet. Syftet är särskilt att visa på god praxis när det gäller säkerhet sammankopplat med effektiv företagsledning. Två andra delar av SAFE-programmet behandlar lagstiftning i syfte att reducera riskerna i arbetslivet och utbildning.

Adapt

Adapt är ett program som inte vänder sig specifikt mot småföretag, men som ger pengar till utvecklingsprojekt. Dessa ska vara samarbetsprojekt mellan parter från minst 3 medlemsländer, med syfte att:

- stärka de anställdas förmåga att klara organisations- och strukturomvandlingar
- stärka företagets konkurrensförmåga
- öka de anställdas kompetens och rörlighet på marknaden
- förutse och påskynda tillkomsten av nya arbeten och verksamheter, i första hand i mindre företag

Växtkraft Mål 4

Medlen i programmet kommer från EU, men det administreras och har utformats i Sverige. Inriktningen är riktade insatser för att kompetensutveckla, förnya och förändra småföretag till nya tiders krav. Växtkraft mål 4 vänder sig i första hand till företag med mindre än 50 anställda, men även företag med upp till 250 anställda kan komma i fråga. Förutom direkt

stöd har programmet medel för nätverk och stödstrukturer, bl a för att sprida goda exempel. Varje län har en grupp med representanter för arbetsgivare och anställda, samt andra intressenter t ex landsting och Kommunförbundet, som bestämmer den lokala inriktningen på insatserna. Programmet administreras av Svenska EU Programkontoret och insatserna omfattar totalt ca 5,1 miljarder de närmaste åren (se vidare internet <http://www.eupro.se/program>).

Nyhetsblad

EU kommissionen ger även ut ett månatligt nyhetsblad som är riktat till små och medelstora företag, samt hantverkare. Skriften som är gratis heter Euro-Info och behandlar EU-aktiviteter. Vårt intryck är att materialet är relativt svårläst, ointressant för de flesta småföretag och dessutom dåligt översatt (man talar t ex i numret juli-aug 1996 mycket om det Förenade Kungariket vilket endast en engelskspråkig torde kunna tolka).

Handledningar

Inom EU publiceras en rad handledningar riktade till småföretag eller till medlemsländerna som stöd i deras hantering av småföretag. Några av dessa beskrivs i kapitel 5.2, under "internationellt material".

Andra organisationer

Det finns en rad internationella organisationer som på olika sätt berör småföretag. Nedan nämns kortfattat några exempel på sådana aktörer och deras aktiviteter.

OECD

Organisation for Economic Co-operation and Development har aktiviteter som berör småföretag. Bl a hölls en "workshop" med titeln "The OECD workshop on small and medium-sized enterprises in relation to chemical accident prevention, preparedness and response" i Toronto 1994 (OECD, 1995). Mötet gav OECD:s expertgrupp för kemikalieolyckor en möjlighet att tillsammans med andra intresserade diskutera om små och medelstora företag som hanterar farliga kemikalier utgör ett speciellt problemområde. En rad diskussioner fördes om olika sätt att förbättra situationen för småföretag, bl a olika drivkrafter, informationskanaler, myndigheters agerande. Deltagarna i konferensen slog fast att OECD:s "Guiding Principles for Chemical Accident Prevention, Preparedness and Response" är tillämplig även på små och medelstora företag.

ILO

International Labour Organisation har bl a givit ut guiden "*Higher productivity and a better place to work - Practical ideas for owners and managers of small and medium-sized industrial enterprises*" (Thurman m fl, 1988) och ordnar också konferenser på temat småföretag (Rantanen m fl, 1994; ILO 1993).

ICOH

International Congress on Occupational Health är ett forum för informationsutbyte inom området och där exempelvis konferensen i Stockholm 1996 innehöll flera seminarier om småföretag. ICOH har även en speciell *Scientific Committee on Small Industries* som diskuterar dessa frågor. Vi har deltagit i ett möte med kommittén och fick intryck av att den inte är särskilt aktiv.

3.7 Summering och kommentarer

Allmänt

I detta kapitel beskrivs många aktörer som på olika sätt har anknytning till småföretag. De har delats upp i några grupper, och deras roller är mycket varierande.

Myndigheter

ASS och YI är förmodligen de väsentligaste aktörerna ur arbetsmiljöperspektivet. Dessa förefaller inte ha någon uttalad strategi gentemot småföretag. När det gäller tillsyn så görs den inte hos enskilda näringsidkare. Huvudtaktiken är att driva på internkontrollen vid småföretagen och ett nationellt projekt för detta pågår. Enligt en undersökning saknar 43% av företagen internkontroll (Arbetsmiljö, 1996). Enligt en uppskattning (Frick, 1996) får cirka 10 % av företagen med 1-9 anställda besök under ett år. En stor samlad erfarenhet av småföretag finns hos inspektörerna, men den är inte sammanställd.

Många företag som hanterar kemikalier berörs på något sätt av Kemikalieinspektionens föreskrifter. Inspektionen gör vissa informationsinsatser mot småföretag, men man vill inte ge direkta råd i konkreta fall.

Naturvårdsverket man har en annan princip för både regler och tillsyn. Verket har ingen uttalad strategi hur man skall hantera småföretag och ge information till dessa. Till problembilden hör att cirka hälften av verksamheterna inte har tillstånd respektive inte gjort formell anmälan.

Dessa siffror visar ett problem av samma storleksordning som ASS problem med internkontrollen, och kanske finns det också likheter med andra myndigheter. Det kan finnas skäl att finna gemensamma strategier och arbetssätt för att nå småföretagen på lämpligt sätt.

Parterna

Utredningen har relativt utförligt tagit upp hur parterna på arbetsmarknaden ser på arbetsmiljö och småföretag. Alla tillfrågade menar att det är ett viktigt område. Det finns också en mängd förslag på vad de anser bör göras.

Övriga organisationer

Några exempel på organisationer med inriktning på arbetsmiljö och småföretag har tagits upp. Vi har även räknat in NUTEK här, eftersom det inte främst är forsknings- och utvecklingsfrågor som berörs.

Internationella aktörer

De internationella aktörerna har betydelse. Det gäller särskilt EU som påverkar regelverk etc, och som även kommer in i åtskilliga stödaktiviteter med mycket stora belopp.

4 Om forskningens organisation

4.1 Inledning

Denna utredning är orienterad mot att studera behovet av forskning och utveckling, och att till en del summera den forskning som finns idag. Syftet med detta kapitel är dels att ge en översiktlig bild av forskningsaktörerna, och dels att summera deras inriktning på ett enkelt sätt. Denna översikt är ofullständig, men det har legat utanför denna utrednings resurser att ge en heltäckande bild. För att erhålla en bild av forskningslitteraturen har vi gjort litteratursökningar i några olika databaser, vilka beskrivs i avsnitt 4.4. Det finns således ytterligare material från utredningen, vilket dock inte inkluderats i denna rapport.

4.2 Forskningsinstitutioner

Flera forskningsinstitutioner berör på olika sätt kombinationen småföretag och arbetsmiljö, och nedan följer några exempel. Exempel på resultat från dessa finns i en del fall i kapitel 5.3. Flera av institutionerna deltar i "*arbetsmiljöservicen*" med inriktning på småföretag (se avsnitt 5.3), vilket stöds av Rådet för arbetslivsforskning.

Högskolan i Växjö

Centrum för Småföretagsutveckling förlades till Högskolan i Växjö som ett resultat av riksdagens proposition 1981/82:118 (Småföretagscentrum, 1988). Avsikten med denna satsning var att regeringen ville stödja forskningen om villkoren och utvecklingen för de svenska småföretagen. Verksamheten indelades i 6 olika programområden av vilka ett är "forskning kring företagets miljö- och organisationsfrågor". En del av finansieringen har kommit från Arbetsmiljöfonden.

Institutet för verkstadsteknisk forskning (IVF)

IVF bedriver tillämpad forskning med anknytning till verkstadsindustrin. Huvudkontoret ligger i Mölndal, och regionkontor finns i anslutning till de tekniska högskolorna i Linköping, Luleå och Stockholm. IVF har cirka 200 anställda. Institutet har under många år erhållit grundanslag för vissa delar av verksamheten från Arbetsmiljöfonden och senare RALF. IVF är aktiva inom småföretagsområdet på flera sätt. Institutet har utarbetat stödmaterial för internkontroll och ingår i "*arbetsmiljöservicen*".

Institutet för vatten- och luftvårdsforskning (IVL)

IVL har arbetat bl.a. med framtagande av stödmaterial för internkontroll och med checklistor, vilka nämns i avsnitt 5.2. Resultaten publiceras och marknadsförs av Arbets- skydds-nämnden. IVL deltar i "*arbetsmiljöservicen*" och har varit drivande i "Sörmlandsprojektet" (Antonsson m fl, 1989). Även IVL har under många år erhållit grundanslag för vissa delar av verksamheten från Arbetsmiljöfonden och senare RALF.

Karolinska sjukhuset i Stockholm, Yrkesmedicinska enheten

Enheten har gjort en kartläggning av småföretags arbetsmiljö i samarbete med Yrkesinspektionen i Stockholm (Nise m fl, 1995). Enheten är också engagerad i Arbetsmiljöforum i Stockholm (avsnitt 5.3).

Lantbruksuniversitetet i Garpenberg

Lantbruksuniversitetet i Garpenberg nämns ofta bland dem som arbetar med småföretag och i litteraturen återfinns bl a rapporten ”Arbetsmiljön vid små sågverk” (Carlsson, 1994).

Regionsjukhuset i Örebro

Regionsjukhusets Yrkes- och Miljömedicinska klinik (YMK) har en särskild småföretagsenhet som utvecklats genom stöd från Örebro Läns Landsting. En basresurs om två heltidstjänster finansieras medan övrig verksamhet finansieras via projektanslag och i viss mån via uppdrag. Inriktningen är att identifiera riskfaktorer och föreslå förebyggande åtgärder i olika småföretagsbranscher. Fokus ligger på företag med mindre än 20 anställda, och enheten har utvecklat en arbetsmiljöservice anpassad till småföretag. Sedan starten 1980 har över 50 småföretagsprojekt genomförts, många med stöd av Arbetslivsfonden och Arbetsmiljöfonden. Verksamheten kännetecknas av praktisk tillämpning snarare än forskning. Småföretagsenhetens inriktning är:

- forskning om samband hälsa - arbetsmiljö- ekonomi
- utvärdering av metoder och modeller för arbetsmiljöarbetet
- utbildning samt information om risker och åtgärder inom olika branscher
- organisations- och kompetensutveckling i samarbete med andra aktörer
- nätverksbildning och ökad samverkan

Tekniska högskolan i Luleå, Institutionen för arbetsvetenskap

Från denna institution har kommit flera rapporter om småföretag, bl.a. angående internkontroll i småföretag och en rapport från den arbetsgrupp som studerade hur Arbetsmiljökommissionens förslag passar småföretag med mindre än 50 anställda (Johansson och Johansson, 1991).

Övriga

Bland övriga forskningsinstitutioner finns Lindholmen Utveckling AB, som bl a har ett projekt inriktat på yrkesfiskares arbetsmiljö. Institutet för Riskhantering och Säkerhetsanalys har ett projekt med inriktning på att ta fram stödmaterial för små kemiska fabriker. Detta drivs med stöd av Rådet för arbetslivsforskning och EUs fjärde ramprogram.

Vi har letat efter forskning vid Arbetsmiljöinstitutet och Arbetslivscentrum, vilka uppgick i Arbetslivsinstitutet 1995. Det verkar inte ha funnits någon forskning med inriktning på småföretag med undantag för några projekt i början på 80-talet vid Arbetslivscentrum. Vid Arbetslivsinstitutet pågår nästan ingen forskning med inriktning på småföretag. Det finns en utredning om regionala skyddsombud (Frick, 1996) och en förstudie med inriktning på ergonomiska problem (Kilbom, 1996).

4.3 Finansiärer

Allmänt

Det finns och har funnits flera finansiärer med anknytning till småföretag och arbetsmiljö. Det har också skett flera ändringar under de senare åren, som gör att det behövs ett visst historiskt perspektiv. AMFO och ALF upphörde 1995, medan RALF och ALI startade samma år. Ordningen i denna sektion blir därför:

- Arbetsmiljöfonden (AMFO)
- Rådet för arbetslivsforskning (RALF)
- Arbetslivsinstitutet (ALI)
- NUTEK
- Arbetsmarknadsförsäkringar (AMF)
- Arbetslivsfonden (ALF)
- EUs forskningsprogram.

Arbetsmiljöfonden

En prioritering av frågor om småföretag togs upp av Arbetsmiljöfonden 1985. Som grund för planeringen gjordes en utredning (Österberg, 1986).

Småföretagsprogrammet

Utifrån denna som utgångspunkt genomfördes ett *Småföretagsprogram* under 1987 - 1989. Syftet var att försöka utveckla formerna för stöd till små företag i deras arbetsmiljöarbete. I programmet prövades olika metoder avseende information och kunskapsöverföring. Programmet har dokumenterats utförligt (Arbetsmiljöfonden, 1990), och i avsnitt 5.3 återger vi en del av erfarenheterna från programmet.

Huvudområde Småföretag

Grundat på bl a dessa erfarenheter blev *Småföretag* ett av AMFOs huvudområden från och med budgetåret 1991/92. Cirka 8 miljoner kronor avsattes per budgetår. Flera aktiviteter ingick exempelvis:

- Finansiering av *arbetsmiljöservice för småföretag* som bedrevs av några industri-forskningsinstitut (startat tidigare, kom igång på allvar i Småföretagsprogrammet, se vidare avsnitt 5.3)
- Utveckla samarbetsformer kring projektidéer med olika intressenter.

Under den sista punkten fanns intressanta idéer om att AMFO skulle utveckla sin förståelse av problematiken sett från företagarnas perspektiv. Det handlade om hur AMFO skulle befrämja sin kunskapsbildning om småföretagandets villkor. Och att det behövdes alternativa tankesätt till de som dominerar inom AMFO och det svenska arbetsmiljöetablissemanget.

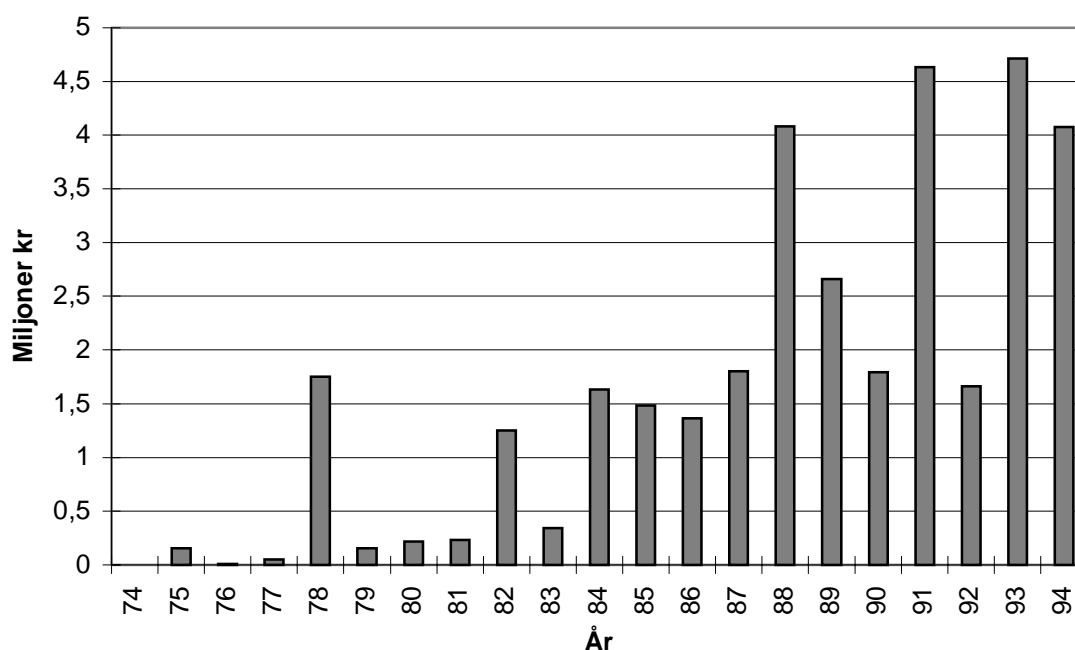
Generella erfarenheter från den sista punkten finns och behöver tas till vara. Vad vi bedömer som särskilt viktigt är de erfarenheter som finns om olika försök med samarbeten, kontaktverksamheter, informationsinsatser. Det finns skriftlig dokumentation, men även mycket erfarenheter hos inblandade personerna. Det finns exempel på problem och svårigheter liksom framgångar.

AMFO skötte också det ekonomiska stödet till *regionala skyddsombud*. Det räknades vanligen som en separat del, men låg nära detta huvudområde. Detta diskuteras utförligare i avsnitt 5.3.

Projektstöd

Under årens lopp har projektstöd getts med anknytning till området. Vi har gjort en sökning på "små", "småföretag*" och "mindre" i registret över sökta och beviljade medel. Utifrån uttagen har vi gjort en manuell granskning för att se hur många projekt som beviljats medel och som verkar vara inriktade på småföretagssektorn. Under åren 1974 - 1994 har fonden beviljat 96 projekt till ett sammanlagt belopp av 34 miljoner kronor. Av figur 4.1 framgår hur storleken på projektmedlen har förändrats över åren. Utöver detta finns projektmedel som haft anknytning till småföretag, exempelvis i AMFOs olika program. Utvecklingsprogrammen som drivits på olika områden har delvis berört småföretag. T ex i programmet "ny teknik, arbetsorganisation och arbetsmiljö" arbetade man med en grupp småföretag.

Figur 4.1 Projekt beviljade av Arbetsmiljöfonden med anknytning till småföretag. (troligen inte komplett)

Rådet för arbetslivsforskning

Rådet för arbetslivsforskning (RALF) inrättades 1 juli 1995 och tog bland annat över en del av Arbetsmiljöfondens forskningsfinansierande roll. Eftersom utredningen görs på uppdrag av RALF, görs beskrivningen här kortfattad.

I "Program 1997 - forskning & utveckling för arbetslivet" tas småföretag upp på två ställen. Det görs dels som en deklARATION om inriktningen mot bl.a. arbetsmiljö och kompetensutveckling (sidan 11), dels anges riskhantering inom småföretag som ett viktigt område (sidan 15). Rådet har i sitt *Program för stöd till utvecklingsinsatser 1996* under rubriken *FoU för branscher* angivit att Rådets stöd syftar till att "ge stöd som motsvarar de mindre arbetsplatsernas särskilda behov" (sid. 7).

Arbetslivsinstitutet

Arbetslivsinstitutet (ALI) startade första juli 1995 och tog över delar verksamheter från Arbetsmiljöfonden, Arbetslivscentrum och Arbetsmiljöinstitutet. ALI har både en forsknings- och en finansieringsfunktion, där vi tar upp den senare här. (Forskningen finns nämnd i avsnitt 4.2, där dock småföretagsdelen är mycket liten.)

ALI har fem aktiviteter med anknytning till små företag:

1. Administration av medel för regionala skyddsombud
2. Visst samarbete med "Mål 4" (se avsnitt 3.6) där ALI bidrar vid konferenser.
3. Kommer att satsa utvecklingspengar i två eller tre regioner.
4. Utveckla samarbetet med mindre högskolor.
5. I samarbete med Arbetarskyddsstyrelsen planerar ALI ett projekt för utvärdering av internkontrollen, särskilt i samband med utvecklingsprocesser.

De tre första punkterna har en huvudsaklig inriktning mot arbetslivsfrågor, utveckling och "kontinuerlig förbättring". Arbetsmiljöfrågor kommer in som en del av detta. Forskningen är en del av aktiviteterna där man främst skulle studera utvecklingsprocesserna. Punkterna 2 - 5 kommer att ta mer fasta former under våren 1997.

NUTEK

NUTEK har dels en aktörsroll, som beskrivits i avsnitt 3.5, dels en roll som finansär av forskning. NUTEK har och håller fortfarande på att omorganiseras, så vad som kommer att hända är i viss mån osäkert.

En satsning som planeras är ett MTO-program, som står för Människa, Teknik, Organisation. Budgeten för denna är mycket osäker. Programmet syftar till företagsutveckling, organisatorisk kompetensutveckling, hur man kan utnyttja information och informationstekniskt stöd. Det finns starka kopplingar till arbetsmiljöfrågor, dock inte vanliga hälso- och säkerhetsfrågor. Det finns en inriktning både mot små och större företag.

Arbetsmarknadsförsäkringar

Arbetsmarknadsförsäkringar (AMF) används här som beteckning för AMF-trygghetsförsäkring försäkringsaktiebolag och AMF-sjukförsäkring. AMF ägs av SAF, LO, och PTK. Tidigare var försäkringsgivaren ett konsortium som bestod av tre försäkringsbolag. AMF ger stöd till forsknings- och utvecklingsverksamheter, vilket uppgår till cirka 20 miljoner kronor årligen.

Några miljoner årligen går till verksamheter med utpräglad småföretagsinriktning. Till dessa hör Arbetsmiljöforum i Stockholm och "Träffpunkt Sörmland" som drivs av Arbetarskyddsnämnden (se kapitel 5).

Arbetslivsfonden

Arbetslivsfonden (ALF) inrättades 1990 som en temporär myndighet med uppdrag att genom bidrag söka förbättra arbetsmiljön och att stimulera till en tidigare och mer aktiv rehabilitering. Verksamheten upphörde i juli 1995 (Nordberg och Westerberg, 1996). Cirka 11 miljarder har i huvudsak fördelats till arbetsplatser som sökt bidrag till förändringsprojekt i form av arbetsplatsprogram. Närmare 25 000 arbetsplatsprogram har beviljats bidrag. En omfattande dokumentation har sammanställts av Arbetslivsinstitutets bibliotek och finns tillgänglig på Internet med adressen <http://www.niwl.se/alf/alfinl.htm>.

ALF har beviljat stöd till närmare 14 000 arbetsplatsprogram för små privata företag (färre än 50 anställda). Detta motsvarar knappt 60 procent av antalet program, medan det ekonomiska stödet motsvarar drygt 17 procent. Det genomsnittliga bidraget per anställd ligger drygt tre gånger högre hos de minsta företagen jämfört med de största.

I ett trettiotal utvärderingar av fristående forskare finns både övergripande och mer specifika analyser av vad Arbetslivsfondens verksamhet betytt för utvecklingen av svenskt arbetsliv. Minst två av dessa handlade om småföretag². En av dessa (Alpenberg och Karlsson, 1995) syftade till att utvärdera effekterna av Arbetslivsfondens satsningar på företag med mindre än 50 anställda.

EUs forskningsprogram

Fjärde ramprogrammet

EUs framtida forskningsprogram kan komma att få stor betydelse även för den svenska forskningen. Nu pågår det fjärde ramprogrammet. Enligt vad vi känner till så har varken arbetsmiljöfrågor eller småföretag hittills haft någon framträdande roll i detta program. Det enda undantaget är projektet SPASE - Small Plants Assistance for Safety and Environment, där IRS deltar som svensk partner.

Planerat femte ramprogram

Sedan en tid förs diskussioner om det femte ramprogrammet, som startar om några år. I den officiella svenska ståndpunkten från Utbildningsdepartementet fanns en bilaga som speciellt behandlade småföretag (Utbildningsdepartementet, 1996). Departementet slår fast att små och medelstora företag är viktiga för Europas framtida ekonomiska tillväxt och att det är viktigt att underlätta deras deltagande i ramprogrammet.

Småföretagen tas inte upp som objekt för forskningen, utan som partner i forsknings-samarbetet, men det är ändå i viss mån relevant för denna studie. Departementet påpekar bl a att programmets organisation och innehåll borde anpassas till de behov som finns hos mindre företag¹. Detta gäller såväl projektens storlek och deras tidsramar som forskningsområdenas innehåll. Även administrationens komplexitet och tiden mellan förslag till projektstart är med nuvarande utformning ett hinder för mindre företag att delta.

² <http://www.niwl.se/alf/alf4.htm>

¹ <http://www.eufou.se/inside/9617/trebilagor.html>

4.4 Information om forskning

Allmänna sammanställningar

Hur hittar man den forskning som gjorts med anknytning till småföretag och arbetsmiljö. Det har varit svårt att finna några översiktliga sammanställningar. Några exempel har vi dock funnit.

En omfattande sammanställning av litteraturen om forskning med anknytning till småföretag har gjorts vid Småföretagscentrum (1988). I utredningen om regionala skyddsombud har Frick (1996) gett en översiktlig bild av området.

Internationellt publicerat har vi inte sett några sammanställningar, men troligen finns det sådana ändå. En litteraturgenomgång håller på att göras i projektet SPASE - Small Plants Assistance for Safety and Environment, där IRS deltar som svensk partner (publicering under våren 1997).

Man kan också nämna en sammanställning av Nordisk forskning inom området integrerad riskhantering, som nyligen har gjorts (Harms-Ringdahl m fl, 1997). Informationen har samlats genom en enkät till forskare i de nordiska länderna. Översikten berör 46 institutioner och företag med totalt 108 forskningsprojekt. En del arbeten som beskrivs är relativt generella och beskriver metoder som även skulle kunna appliceras på småföretag men utan att detta tydligt uttalats, medan 7 projekt mer specifikt berör småföretag

DATABASER

Det finns databaser med förteckningar på forskningsrapporter inom arbetsmiljöområdet. Vi har studerat dessa översiktligt, och *Cisilo* från International Labour Office lite grundligare. Det finns dessutom en rad andra databaser som kan innehålla litteratur om arbetsmiljö men som inte är direkt inriktade på detta. Exempel på sådana databaser är Medline och Chemical Abstracts. De olika databaserna finns åtkomliga on-line via olika databasvärdar. I Sverige kan man via Medicinska Informationscentralen (MIC) på Karolinska Institutet bland annat nå tre databaserna Arblin, Cisilo och Nioshtic.

Arblin

Arblin är en bibliografisk databas som behandlar arbetsmiljöområdet. Databasen som produceras av Arbetslivsinstitutet har ca 48 000 referenser med täckning från 1980 och framåt (MIC, 1996). En sökning på "småföretag" ger närmare 300 referenser. Databasen ger inget referat av artiklarna och innehåller vad vi sett mest svensk litteratur.

Cisilo

Databasen Cisilo från International Labour Office i Geneve innehåller referenser till ca 46 000 internationella publikationer inom arbetarskyddsområdet utgivna från 1974 och framåt (MIC, 1996). Vi har gjort en del sökningar i Cisilo. Som illustration till hur forskningsområdet ser ut internationellt, finns en summering i bilaga 2 från en sökning på nyckelordet "small enterprises", vilken gav 223 referenser.

Nioshtic

Nioshtic produceras av National Institute for Occupational Safety and Health i USA och innehåller 195000 referenser till internationell litteratur inom arbetsmiljöområdet (MIC, 1996). Vi uppfattade databasen som svår att söka i eftersom vi inte hittade någon given sökterm för småföretag.

Internet

En generell kunskapskälla är Internet. Denna är dock inte inriktad på forskningsrapporter men kan ändå ge intressant information. Sökning på småföretag ger t ex en sammanställning av *Publikationer inom forskning om småföretag* från Handelshögskolan i Umeå¹. Många forskningsinstitut har också själva lagt ut information om sin forskning på Internet, vilket också kan göra den lättillgänglig för teknikintresserade småföretagare.

Övrigt

Bland databaserna kan man också räkna in de projektbeskrivningar etc. som finns hos forskningsfinansiärerna, t.ex. RALF. Dessa databaser kan inte nås utifrån, men de ger ett viktigt bidrag till kunskapen om forskning som bedrivs.

¹ <http://www.hh.umu.se/fek/personal/kpe/smafek.html>

5 Forskning och aktiviteter

5.1 Om forskningen

Detta kapitel tar upp några olika delar av forskning, utveckling och aktiviteter relaterade till småföretags arbetsmiljö. Kapitlet innehåller två huvuddelar, dels en översikt över stödmaterial för småföretag, dels exempel på aktiviteter inom området. I avsnitt 4.2 finns en summering av cirka tio svenska forskningsinstitutioner med inriktning mot småföretag och arbetsmiljö.

Om forskningsresultaten

Det finns mycket publicerad forskning om småföretag, både svensk och internationell. En generell iakttagelse är att det finns få översikter från området, och ännu färre utvärderingar. Den forskning vi sett är i hög grad praktiskt och i mindre utsträckning analytiskt orienterad.

Forskningsresultat finns angivna i ett antal databaser som har inriktning på arbetsmiljöområdet (se avsnitt 4.4). Det krävs dock kunskaper om hur man hanterar dessa söksystem för att göra forskningen åtkomlig. Kunskap om pågående forskning kan man bl.a. hitta i listor hos forskningsråd. Vår erfarenhet är att denna typ av källor är viktiga, men informationen kan även nås på annat sätt. De tips vi fått samband med intervjuer och samtal i anknytning till utredningen har varit väsentliga.

Bilaga 2 innehåller resultatet av litteratursökning i en databas, vilket ger en illustration av hur området ser ut internationellt.

5.2 Stödmaterial

Allmänt

Det finns mycket material som är tänkt att användas av företag för att ge stöd i det praktiska arbetet med arbetsmiljö och säkerhet. I en del fall deklarerar författarna direkt att det lilla företaget är målgruppen, medan det finns stödmaterial av liknande karaktär utan att det framgår vilken målgrupp det vänder sig till. Vi har här valt ett litet bredare urval. En indelning har gjorts där vi börjar med svenskt material och sedan fortsätter med europeiskt.

SVENSKT

Arbetskyddsnämnden

Internkontroll i praktiken - Ett arbetsmaterial för bättre arbetsmiljö-kvalitet-produktivitet.

Detta är en pärm med checklistor för att komma igång med internkontroll (Arbetskyddsnämnden, 1992). Det finns 14 flikar. Varje flik innehåller en motivering till varför ett moment är viktigt, en beskrivning av hur man gör och när det ska göras. Materialet innehåller en rad checklistor och anknyter i texten till paragrafer i ISO 9001.

Denna pärm är ursprungligen ej gjord med tanke på småföretag.

Checklistor

Arbetskyddsmyndigheten ger ut ett antal checklistor som ska användas som stöd i det lokala arbetsmiljöarbetet. Det finns fyra allmänna och 20 branschspecifika checklistor. Dessa har gjorts i samarbete med Institutet för vatten- och luftvårdsforskning. Under perioden 1990 till 1995 har den allmänna listan för skyddsronder sålts i cirka 50 000 exemplar.

Institutet för Verkstadsteknisk forskning

Internkontroll på en dag - Arbetsmiljösystem för det mindre företaget eller avdelningen. Institutet för Verkstadsteknisk forskning (1995) har gett ut en handledning för internkontroll. Även denna är i pärmformat, och den har 14 flikar. Pärmens innehåll beskriver hur man bildar en startgrupp, hur man sätter mål och tidsbestämmer dessa, hur man fördelar ansvar osv. Det är ett omfattande material, ungefär lika stort som Arbetskyddsmyndighetens. Utvecklingen av systemet har beskrivits av Willkrans och Harlin-Sundin (1995). Materialet har sålts i över 800 exemplar.

Kemikontoret

Administrativ SHM-Revision

Kemikontoret har publicerat ett antal trycksaker med inriktning på kemiindustrin. Skriften Administrativ SHM-Revision (Kemikontoret, 1996b) är av intresse här. Det är ett material för revision av arbetet med säkerhet, hälsa och miljö. Olika delar i ett företags rutiner ska kontrolleras enligt en bedömningsmall. Materialet innehåller även en handledning om hur man ska gå till väga. Modellen kan uppfattas som en revision mot god praxis inom området, vilket även täcker in lagstiftning. Systemet täcker i allt väsentligt även de krav som ställs i miljöledningssystemen BS7750, EMAS och ISO 14000. Det anges i materialet att merparten av frågorna är relevanta även för små enheter eller små självständiga företag som en initial genomgång. Vid återkommande revisioner kan förenkla förfarandet genom att välja ut vissa nyckelfrågor.

Arbetslivsfonden

"Bra miljö kvalitet" är ett projekt som drivits i Kronobergs och Jönköpings län med stöd av Arbetslivsfonden. Projektet har genomförts i ca 150 små och medelstora företag, varav 73 hade upp till eller lika med 50 anställda. Projektet har haft till syfte att få igång ett miljöarbete, med en helhetssyn på miljö- och kvalitetsfrågor. Dessutom skulle man utarbeta en metod som underlättar för små och medelstora företag att samordna styrningen av kvalitet med yttre och inre miljöfrågor (Termén m fl, 1995). Metoden är dock ytterst vagt beskriven, och vi är tveksamma till att kalla den "metod".

Datorsystem

Det finns ett antal datorprogram som är tänkta som hjälpmedel i arbetsmiljöarbetet. Vi har inte granskat dessa, och vi ger därför här bara exempel på ett program. Företaget Miljödata AB tillhandahåller ett datorbaserat system kallat SAMBA (Systematisk arbetsmiljö bedömning och analys), som uppges vara anpassat till internkontrollens krav. Systemet sägs fungera dels som ett instrument för linjeorganisationen att utreda, bedöma och dokumentera faktorer i arbetsmiljön och dels för att utreda och dokumentera personalens upplevelser av olika faktorer i arbetsmiljön.

INTERNATIONELLT MATERIAL

Det finns mycket internationellt stödmaterial. Vi anger nedan en del som vi funnit med inriktning på småföretag.

EU Handbok för egenkontroll

Europeiska kommissionen ger ut en rad handledningar riktade till småföretag eller till medlemsländerna som stöd i deras hantering av småföretag. Exempelvis finns en handbok med titeln *"Self-audit handbook for SMEs"* som är en omfattande pärm som behandlar hälsa och säkerhet (European Commission, 1995b). SME är en vanlig förkortning för Small and Medium size Enterprises. Pärmen är uppbyggd med ett antal checklistor som berör olika områden. Bedömningarna ska göras på en skala och man kan sedan via en mall väga ihop informationen för att identifiera svaga punkter.

EU Handbok för riskbedömning på arbetsplatser

För kartläggning av risker finns en skrift kallad *"Guidance on risk assessment at work"* som har en utgångspunkt i direktivet 89/391/EEC (European Commission, 1996b). Den anges vara riktad till medlemsstaterna, som ska tillämpa den för att underlätta för arbetsgivare, arbetstagare och andra intressenter att uppfylla kraven enligt direktivet. I denna handledning finns en speciell relativt omfattande del, *"Risk assessment at work - an approach for small and medium sized enterprises"*, som behandlar småföretag.

EU Övriga handböcker

"Office for official publications of the European communities" har gett ut *"Health and safety protection at work: A guide for small and medium-sized enterprises"* (European Commission, 1993).

En handledning för stress har getts ut *"Stress at work: Causes, effects and prevention - A guide for small and medium sized enterprises"* (Kompier and Levi, 1994).

I Italien gav man 1995 ut *"Risk evaluation: Guidelines by DG V of the EEC; Guidelines for small and medium sized enterprises"* (ISPESL, 1995).

Belgien

I Belgien gav "The National association for prevention of accidents at work" 1993 ut *"Safety plan for small and medium-sized enterprises - Original profile"* (ANPAT, 1993).

Storbritannien

The Engineering Employers Federation i Storbritannien gav 1993 ut *"Practical risk assessment-Guidence for SMEs"* (EEF, 1993).

I Storbritannien har också myndigheten "Health and Safety Executive" under 1994 och 1995 gett ut tre "HSE Books" riktade till småföretag och med titlarna:

1. *"Essentials of health and safety at work"*,
2. *"You can do it: A self-help guide - The what, why and how of improving health and safety at work"*
3. *"Be safe: the costs of accidents - A guide for small firms"*.

Kommentarer

I genomgången ovan finns en uppräknig av 16 olika handledningar eller motsvarande. Hur nyttigt och användbart detta material kan vara för småföretagare har vi svårt att bedöma. Utvärderingar eller andra analyser har materialet har vi inte kunnat finna. Denna brist finns i och för sig också bland metoder och handledningar som riktar sig till stora företag (Harms-Ringdahl, 1995).

5.3 Några aktiviteter

Regionala skyddsombud

Regionala skyddsombud (RSO) har verkat på små arbetsställen sedan 1949. Arbetsmiljöfonden har gett finansiellt stöd för regionala skyddsombud, vilket tagits över av Arbetslivsinstitutet. Under senare år har detta stöd legat kring 90 miljoner kronor per år och uppgick 1996 till 72 miljoner.

En sammanställning om regionala skyddsombud har nyligen kommit ut i en rapport från Arbetslivsinstitutet (Frick, 1996). Rapporten tar även upp småföretagarens problem, men tyngdpunkten ligger på de regionala skyddsombuden. Vi återger nedan lite av materialet, men hänvisar i övrigt till Fricks rapport.

Enligt Frick är antalet fristående privata småföretag 166 000, vilka har 175 000 arbetsställen och 700 000 anställda. För dessa finns 1 500 regionala skyddsombud. Antalet har inte ökat sedan 1980 men antalet arbetsställen de täcker är fler. 1994 redovisades 65-70 000 besök. Arbetstiden som ersätts motsvarar 300 heltidsombud. Dessa gör i genomsnitt ett besök per 2,5 år vid de berörda arbetsplatserna. Facket anser att mer resurser behövs för att kunna ägna minst 1-1,5 dag per arbetsställe och år, medan arbetsgivarna tycker att kostnaderna är onödigt höga och att arbetet kunde göras mer rationellt genom t ex samverkan mellan fackförbunden.

Det nämns i rapporten att anställda i små företag ogärna ställer krav på den arbetsgivare de är beroende av. Enligt svaren i en enkät till RSO, ansågs rädsla vara en viktig orsak till avsaknad av skyddsombud vid små företag.

I RSOs roll ingår att aktivera det lokala skyddsarbetet, samt en viss övervakning om vilket det finns delade meningar. Arbetsgivarnas kritik mot RSO är att de utövar en kontrollfunktion vid sidan av Yrkesinspektionen. Facket betonar både aktiverandet och övervakandet som viktiga. Den aktiverande verksamheten är dock svår att utföra och ombuden arbetar framförallt med att granska och söka förbättra arbetsmiljön.

Enligt en enkät till RSO anser flertalet att aktivering är den viktigaste uppgiften. När RSO arbetar med aktivering kan detta vara känsligt, eftersom företagaren kan uppfatta det som om de lägger sig i verksamheten. RSO gör mycket av de kontroller som arbetsgivaren egentligen är skyldig att göra och upptäcker i sitt arbete många brister. Regionala ombud och fackliga handläggare anser ofta att internkontrollen drivs för lite av yrkesinspektionen i småföretag och att ombuden därmed inte får tillräckligt stöd i den frågan.

I början av 80-talet var förhållandet mellan RSO och arbetsgivare ganska hårt. Dessa skyddsombud förhandsanmälde då ofta inte besök, de informerades om rättsliga påföljder och i många fall kallade man på yrkesinspektionen. Enligt den nu föreliggande undersökningen verkar klimatet bättre och besöken sker i majoriteten av fallen i samförstånd. Problem kan t ex vara gränsdragning mellan arbetsmiljö och övriga fackliga frågor.

Arbetsmiljöfondens Småföretagsprogram

Småföretagsprogrammet aktualiserades 1985, och som grund för detta gjordes en utredning (Österberg, 1986). Programmet pågick under perioden 1987 - 1989, och det har summerats i en utförlig rapport (Arbetsmiljöfonden, 1990). Syftet med programmet var

att försöka utveckla formerna för stöd till små företag i deras arbetsmiljöarbete. I programmet prövades olika metoder avseende information och kunskapsöverföring.

"Småföretag" var ej formellt definierat, men det verkar gälla privatägda verksamheter med mindre än 50 anställda. I rapporten anges att det finns ca 130 000 företag med mindre än 50 anställda, och att de sysselsätter cirka 700 000 människor.

I programmet finns 13 aktiviteter uppräknade, och däri ingick bland annat det som kallas "arbetsmiljöservice" till småföretag. IVF hade tidigare haft en sådant verksamhet, och även IVL och Träteknikcentrum i Jönköping kom att inkluderas. I början av 1988 gjordes en utvärdering av denna service, som utföll positivt.

Det fanns försök att beskriva den faktiska arbetsmiljön i småföretag bl.a. via intervjuer. Resultaten var svårtolkade och man konstaterade att programmet inte kan "lämna ytterligare bidrag i frågan om arbetsmiljön i de små företagen är bättre eller sämre än i större företag".

Två intervju- och enkätundersökningar genomfördes inom programmets ram. De svar som erhöles pekade på att småföretagarna var medvetna om betydelsen av en bra arbetsmiljö, och att de hade kunskapsbrister som de ville göra något åt. Mot dessa resultat talar att småföretagarna inte kommit till informationsträffar och att de inte anslutit sina företag till företagshälsovården. Inom programmet ordnades åtskilliga träffar med småföretagare, och i de flesta fall verkade det mycket svårt att få dessa att komma.

Rekommendationer

I programmet drog Arbetsmiljöfonden slutsatser och kom fram till ett antal rekommendationer. Man påpekade att det var "en grannlaga uppgift", eftersom endast en av aktiviteterna hade blivit utvärderad av utomstående bedömare. Den rationella måttstocken för bedömningen av resultaten borde vara om den faktiska arbetsmiljösituationen har förbättrats, vilket det dock ej fanns underlag för att avgöra. Det finns även motsägelsefulla resultat. I en del fall var tolkningen, att effektiviteten för en viss metod att sprida information beror i hög grad på vem som sprider budskapet.

Rekommendationer sammanfattades i ett antal punkter:

1. Företagets eget utvecklingsarbete ska skapa goda arbetsförhållanden. Tyngdpunkten i ett stöd bör ligga på direkta kontakter med föregen via kanaler på lokal nivå.
2. Regional verksamhet bör främjas.
3. Regionala kontakter är viktiga och bör omfatta regionala skyddsombud, företagshälsovård, yrkesinspektion m.fl.
4. Centrala insatser bör stödja t.ex. subventionerad arbetsmiljöservice.
5. Skriftligt material till småföretagen ska vara kort, koncist, konkret och "säljande". Det bör helst lämnas i samband med personliga besök.
6. Självinstruerande checklistor bör komma till användning i större utsträckning.
7. Goda exempel på arbetsmiljöförbättringar bör systematiskt samlas in och spridas.

Arbetsmiljöservice till småföretag

Subventionerad arbetsmiljöservice till småföretag från industriforskningsinstitutet och andra har funnits i lite olika former och började redan 1981. Det var ett väsentligt inslag i Arbetsmiljöfondens Småföretagsprogram, och det kom senare att utvecklas. Den ekonomiska insatsen har under senare år legat på tre miljoner kronor, vilket först betalades av AMFO och sedan av RALF.

Syftet är att hjälpa småföretag inom teknik och arbetsmiljö. Stödet har inneburit att de första timmarna (16-25) har subventionerats, och för nästföljande 100 timmar betalas hälften av normalt konsultarvode. Det har periodvis funnits samarbete med NUTEK, som betalat om tyngdpunkten legat på produktionsteknik, medan AMFO betalat det främst gällt arbetsmiljö (Arbetsmiljöfonden, 1995).

Från början var det enbart IVF som deltagit i rådgivningen. Under årens lopp har de organisationer som deltagit i denna konsult hjälp varierat. De som varit engagerade är IVF, IVL, Tekniska Högskolan i Luleå, TRÄTEK, Textilforskningsinstitutet, Grafiska Miljörådet, Sveriges provnings- och forskningsinstitut, Svenska Gjuteriföreningen, Småföretagsenheten på Yrkes- och miljömedicinska kliniken i Örebro, och Exportrådet.

Utvärdering

En utvärdering av småföretagsstödet har nyligen gjorts (Österblom, 1993). Fyra servicegivare ingick i studien, IVF, TRÄTEK, Institutet för Arbetsvetenskap på högskolan i Luleå, och Småföretagsenheten på Yrkes- och miljömedicinska kliniken i Örebro. IVF har arbetat längst med småföretagsservice (12 år) och ger också service inom det produktionstekniska området med pengar från NUTEK. Gränsen för hur många gratistimmar som används varierar, liksom företagstorleken på de som hjälps och uppdragstyperna. Kostnaden per arbetad timme med utredarens beräkningsmodell skiljer sig mycket och är mer än dubbelt så hög hos IVF som hos Luleå. Kostnadsanalys går ej att göra för Örebro.

TRÄTEK får bottenbetyg av servicemottagarna medan de övriga får mycket höga betyg. Endast två företag kunde tänka sig att betala för servicen. Författaren till rapporten bedömer det som att nyttan i förhållande till nedlagd tid är positiv i flertalet av de studerade fallen, i en del fall har dock insatsen varit värdelös. I de flesta fall är uppdragen av produktionsteknisk karaktär och gynnar nog i ett kort perspektiv företagets effektivitet mer än arbetsmiljö. Örebros småföretagsprojekt upplevs som positivt av de aktörer som intervjuats.

Österblom menade att verksamheten inte gynnade Arbetsmiljöfonden PR-mässigt då de flesta företag har en dålig uppfattning om fonden och blandar ihop den med andra instanser. Krav på återrapportering tycktes inte finnas från fondens sida och utredaren föreslog, att fonden borde precisera kraven på rapportering, så att uppföljning och kostnadsjämförelser kan göras.

Österblom föreslog även samarbete med NUTEK så att samordning med produktionsfrågor kan göras. Kritik som väckts mot projektet är att konkurrensen sätts ur spel med denna typ av subventionerat stöd. Många av tjänsterna kan fås hos företagshälsovården, som upplever en ojust konkurrens, även om samarbete förekommer. Författaren föreslår att man för att undvika "kritik för illojal konkurrens" bara ska ge stöd till företag med

mindre än 50 anställda. Han föreslog vidare att checkar delas ut som kan lösas hos olika instanser där man kan behöva hjälp.

Kunskapscentra

Med stöd av Arbetslivsfonden (ALF) etablerades ett antal lokala kunskapscentra. Bakgrunden var att ALF fick ett uppdrag av regeringen 1991 att utreda förutsättningarna för centra med syfte att sprida information i arbetslivsfrågor samt att bedriva försöksverksamhet. En sammanställning av erfarenheterna av tolv kunskapscentra har publicerats (Holzhausen, 1995). Utvärderingen har inte varit helt enkel vilket framgår av den första meningen i sammanfattningen. "Erfarenheterna från kunskapscentra tecknar en splittrad bild."

Arbetsmiljöforum

Arbetsmiljöforum är ett exempel på ett projekt, som fortsatt även efter att ALF upphört. Arbetsmiljöforum ska bland annat förmedla kunskap i arbetslivsfrågor främst inom Stockholms län. Det finns även ett samarbete på nationell nivå. Verksamheten stöds finansiellt av Arbetsmarknadsförsäkringar och landstinget i Stockholms län.

Träffpunkt Sörmland

Ett annat exempel på regional aktivitet är "Träffpunkt Sörmland". Satsningen görs på initiativ av SAF, LO och PTK i Sörmland, och den drivs av Arbetarskyddsnämnden. Arbetsmarknadsförsäkringar står bakom finansieringen. Broschyren för "Träffpunkt Sörmland" anger att arbetsmiljön står i fokus, men den har ofta anknytning till kvalité, yttre miljö och kompetens.

Finskt program

I Finland pågår ett 3-årigt aktionsprogram inriktat på småföretag med syfte att hjälpa arbetskraften i småföretag med hälsoproblem, verka för samarbete mellan småföretag och olika aktörer, samt som en följd reducerad arbetslöshet och bättre konkurrenskraft. Detta presenterades av Matti S Huuskonen från finska *Institute of Occupational Health* vid ICOH konferensen i Stockholm 1996.

6 Diskussion

6.1 Småföretag

Definitionerna

Det används många olika definitioner på småföretag, och ibland skiljer man inte heller på företag och arbetsställen. Företag kan i allmän betydelse vara lika med bolag, medan det i officiell statistik inkluderar även offentliga myndigheter, föreningar och andra som betalar mervärdesskatt eller har anställda. Med arbetsställe menas varje adress där det bedrivs stadigvarande verksamhet. I många definitioner är småföretag relaterade till antalet anställda, och man räknar därmed inte in enskilda näringsidkare som inte har anställda. En vanlig gräns för antal anställda är 50, men den kan variera mellan 10 upp till 500 i olika sammanhang. Det händer ganska ofta att definitionen inte anges.

Vi har i denna rapport inte valt någon speciell definition. När vi skriver om "småföretag" är detta i en generell betydelse, som kan inrymma olika definitioner.

Människor som berörs

Många människor arbetar i småföretag. Antalet anställda på arbetsställen med mindre än 50 anställda är 1,6 miljoner, vilket utgör halva Sveriges yrkesverksamma befolkning. Av dessa arbetar cirka hälften inom privata sektorn, och den andra halvan i den offentliga sektorn. Även i andra länder sysselsätts stora delar av befolkningen i "småföretag".

Betydelsen

Genom att de berör så många människor är småföretagen är viktiga ur alla samhällsperspektiv. De ses mer och mer som lösningen på en rad samhälleliga problem, både sociala och ekonomiska. Arbetsmiljöfrågor hos småföretag anses vara viktiga av de flesta tillfrågade. Trots detta adresseras småföretagen inte som en speciell grupp i myndigheternas tillsyn eller i officiell svensk statistik.

Arbetsmiljön

Det är ej klarlagt om arbetsmiljön hos små arbetsställen är bättre eller sämre än för övriga arbetsplatser. När det gäller olycksfall finns viss information som pekar på att de som rapporterats är färre i de små företagen, men det antas ofta bero på bristande rapportering. (Se vidare avsnitt 2.3.) En allmän uppskattning av bortfallet finns, men den är inte specificerad för småföretag. Ofta anses arbetsmiljöproblem vara relaterade till bransch och inte så mycket till företagets storlek. Vi vet alltså inte särskilt väl om småföretagen har specifika förhållanden eller problem ur arbetsmiljösynpunkt jämfört med stora företag.

Kartläggningen av området försvåras av att så många innebörder av begreppet småföretag används och av att det ofta inte framgår vad man avser. Detta betyder att material från olika studier ofta inte kan jämföras på ett relevant sätt. Det kan vara ett av skälen till att man inte vet om små och stora företag skiljer sig vad gäller arbetsmiljö.

Arbetsmiljökommissionen (1990, bl a sid. 114-116) tog upp ett antal frågeställningar och förslag till åtgärder med anknytning till små företag. Inte heller den utredningen menade att det gick att dra säkra slutsatser.

Aktörer

En stor mängd aktiviteter riktas mot småföretag. Stora resurser satsas på detta område. Myndigheter, både statliga och regionala, har aktiviteter som berör småföretag. Många andra organisationer agerar på området, både svenska och internationella. Det finns även en rad stödjande verksamheter inom småföretagsområdet, t ex statliga och regionala stöd. EUs fonder förfogar över stora summor som kan komma småföretagen till del.

Parterna på arbetsmarknaden anser att småföretagen är viktiga och har en mängd pågående och planerade aktiviteter riktade mot dessa. Parterna har även en rad konkreta frågeställningar som de anser bör behandlas, och de har tydliga uppfattningar om var FoU insatser behövs.

FoU på området har under många år främst finansierats av Arbetsmiljöfonden och under en kortare period under 90-talet Arbetslivsfonden. Dessa har båda upphört och svensk finansiering för närvarande är främst Rådet för Arbetslivsforskning, samt även Arbetsmarknadsförsäkringar och kanske Arbetslivsinstitutet och NUTEK. EUs forskningsprogram tar inte upp småföretagen som objekt för forskningen, däremot som partner i forskningssamarbetet.

Det typiska småföretaget

Stereotyper

Det finns många meningar om småföretagen, och många försöker hitta en generaliserad bild av dessa. Det går dock inte att generalisera när det gäller småföretagen. Alla yrken, samhällskategorier o dyl finns representerade i denna grupp som är mycket heterogen. Det kan finnas mycket enkel verksamhet lika väl som högteknologisk.

I en studie av företag inom kemibranschen, vilka hade mindre än 100 anställda, visades att många använde etablerade ledningssystem, som ISO 9000, och hade stora kunskaper inom området säkerhet och miljö (projektet SPASE, se avsnitt 4.3 under EUs forskningsprogram). Inom andra branscher kanske det ser helt annorlunda ut.

Bredden i begreppet småföretag

Det finns en del information om små arbetsställens speciella karaktäristika. Vi har haft problem med tolkningen. Kanske beror detta på att så många olika definitioner förekommer. En viktig fråga är om man ska betrakta småföretag i en koncern som småföretag. Dessa finns ofta med i statistik, men kanske de får stöd av moderföretaget på ett sätt som gör att de helt skiljer sig från det fristående företaget. Om det är så vet man inte.

Även statliga och kommunala verksamheter ingår i det generella begreppet företag t.ex. i statistik från SCB.

Speciella kategorier

Några speciella kategorier av småföretag som kan ha olika typer av problem finns beskrivna. Några exempel är:

- Det man kallar "Ethnic business" har tagits upp i en sammanställning av Lagercrantz (1988). Detta avser företag som bedrivs av invandrare, som familjeföretag eller större företag där de anställda till huvuddelen är av samma etniska grupp som ägaren. Dessa företagare kan p.g.a. språksvårigheter, kulturella skillnader o dyl förutsättas vara svår att nå med information om svenska regler och förhållanden.
- Lantbruket tycks ha speciella problem och mycket arbetsolyckor.

- Gruppen enskilda näringsidkare finns det nästan ingen information alls kring trots att de är kring 200 000 personer. Dessa förbises eller nedprioriteras av myndigheterna om de inte har anställda. Problemet gäller säkerligen också handelsbolag utan anställda.

Stat, landsting och kommuner

Statliga och kommunala verksamheter inkluderas i begreppet "företag" i flera sammanhang. Vi tycker att det är angeläget att också offentlig verksamhet beaktas i diskussionen om småföretag och arbetsmiljö. Det kan exempelvis gälla små kommunala arbetsställen eller små statliga myndigheter. Vi har inte sett några uppgifter om huruvida arbetsmiljön generellt är sämre eller i bättre i offentlig verksamhet jämfört med privat.

Kommentarer

Kartläggningen av området småföretag försvåras av att så många innebörder av begreppet småföretag används och ofta utan att det klart framgår vad som avses. Dessutom görs ofta försök till förenklingar och generaliseringar som kan bli missledande.

6.2 Problem och behov

Olika perspektiv

Under arbetet med denna utredning har ordet "problem" dykt upp i många sammanhang. Vad detta innebär beror på vem som tillfrågas, och de förväntningar denne har. Det finns många aktörer - med olika behov och skilda perspektiv. Det handlar om samhället, enskilda myndigheter, småföretagaren, de anställda och så vidare. Detta avsnitt är en kort sammanställning av sådant som kan uppfattas som "problem", och viss mån de behov som dessa indikerar.

Problemlista

Samhället

- Det är dåligt känt om småföretag har speciella problem ur arbetsmiljösynpunkt. Det saknas sakligt underlag för att göra sådana bedömningar.
- Småföretag adresseras inte som en speciell grupp av tillsynsmyndigheter eller i officiell svensk statistik.
- Enskilda näringsidkare beaktas i liten grad, trots att de är omkring 200 000 personer.
- Det saknas överblick av nyttan och användningen av de samhällsliga resurserna riktade mot småföretagens arbetsmiljö.
- De ekonomiska kostnaderna för arbetsskador och problem är stora, rimligen bör de vara cirka hälften av den totala kostnaden i Sverige.
- Lagstiftning och regelsystem är i hög grad utformade med ett tänkande baserat på stora företag.
- Den "svarta sektorn" verkar inte adresseras i arbetsmiljösammanhang. Den berör antagligen proportionellt sett i högre grad småföretag.

Myndigheterna

- Föreskrifter etc följs i liten grad av småföretag.
- En liten andel av de småföretagen känner till Arbetarskyddsstyrelsens *Internkontrollföreskrift*, och ännu färre följer den.
- På yttre miljöområdet: cirka hälften av företagen (varav antagligen en stor del är små) följer inte krav på tillstånd och anmälan (se avsnitt 3.2).
- Det saknas kunskap i småföretagen

- Det är svårt att komma ut med information och få gehör för den.

Småföretagaren (se även nedan)

- Det finns en stor mängd lagstiftning och regler från många olika håll.
- Det är omöjligt att känna till alla regler
- Att olika myndigheter agerar på olika sätt innebär svårigheter
- Brist på tid
- Brist på ekonomiska resurser

De anställda i småföretag

- För de enskilda är det stor spridning på arbetsmiljöförhållandena.
- Det bör inte vara sämre miljö på små än på större arbetsplatser
- Det är stor spridning på möjligheterna att påverka förhållandena på sin arbetsplats.

Särskilda problem

- Risk för hot och våld i arbetet
- Rehabilitering
- "Ethnic business"
- Kemikaliehantering
- Psykosociala frågor

Samhällsperspektivet

Eftersom det finns så många aktörer, är det angeläget att också utgå från övergripande och samhälleliga perspektiv. Det är väsentligt att studera hur problemformuleringarna ser ut och värderas. En generell slutsats är, att det behövs ett bättre kunskapsunderlag än vad som idag är tillgängligt, för att kunna göra en nyanserad analys.

Förhållandena på små arbetsställen påverkar cirka hälften av den yrkesarbetande befolkningens arbetsmiljö. Både från en etisk utgångspunkt och från ett effektivitetsperspektiv kan man fråga, om detta beaktas tillräckligt väl. De samhällsekonomiska aspekterna är också ytterst väsentliga.

Ett exempel är enskilda näringsidkare som är omkring 200 000 personer, varav de flesta inte har anställda. Dessa förbises eller nedprioriteras av myndigheterna och t ex yrkesinspektionen gör inga besök hos enskilda näringsidkare som inte har anställda. Även om inspektioner kanske inte är den effektivaste lösningen, behöver denna kategori beaktas. Frågan gäller säkerligen också handelsbolag utan anställda.

En annan typ av frågeställningar är relaterade till arbetsmiljöfrågor och den "svarta sektorn". I det undersökta materialet har vi inte sett detta diskuteras. Det kan vara många människor som berörs, och möjligen är detta vanligare hos små företag än bland stora. Exempel som brukar nämnas är restaurang- och städbranschen.

Frågor kring myndigheter, lagstiftning har kommit upp på många ställen i utredningen. Detta diskuteras vidare i avsnitt 6.3.

Småföretagaren och den anställda

Idéerna och åsikterna är många om småföretag, men ingen verkar veta vad småföretagarna själva tycker och vill. Vi har inte funnit några sammanställningar om hur småföretagarna ser på de tänkbara problemen som så många andra bekymrar sig över. Det

finns antagligen ett antal studier, men det har inte rymts inom utredningen att sammanställa och studera detta. Vi har tagit del av många andrahandsuppgifter. Många kan vara tämligen korrekta, även om de inte grundar sig på systematiskt sammanställt material.

Det är viktigt att veta hur småföretagarna, andra chefer vid små arbetsställen och de anställda ser på frågor om arbetsmiljö. Det är nödvändigt att beakta de stora skillnaderna mellan olika företag och deras betingelser, och likaså att de anställda inte är en enhetlig grupp. Ett bättre faktaunderlag kan bli ett stöd vid samhälleliga prioriteringar och val av strategier. Svaren kan kanske också förklara en del av de problem t ex myndigheterna upplever.

Särskilda problem

Det finns en del beskrivna problem som anses beröra små arbetsställen och företag i större utsträckning än stora. Det som nämnts har exempelvis varit risk för hot och våld i arbetet, och svårigheter med rehabilitering.

Det finns andra kategorier av företag där man behöver förstå förutsättningarna för verksamheten för att det ska bli möjligt att nå en bra kommunikation. Ett väsentligt exempel är verksamheter som drivs av invandrare med erfarenheter av en annan företagskultur och en annan syn på arbetsmiljöfrågor - s k "ethnic business" (Lagercrantz, 1988).

Småföretagen och deras kemikaliehantering har tidigare diskuterats (t ex avsnitt 3.3). De problem som finns där är ovanligt mångfacetterade, exempelvis gäller konsekvenserna både människor och yttre miljö, dessutom berörs många myndigheter med olika slags regelverk.

Psykosociala frågor i arbetsmiljön får en mycket annorlunda karaktär på arbetsplatser med få anställda och med större närhet till chefer och ägare.

Behov och förbättringspotential

Ovan har vi beskrivit situationen i problemform. De svårigheter vi angivit bör hanteras på ett konstruktivt sätt. De pekar samtidigt på stora möjligheter till förbättringar och på behov. Under utredningen har det dessutom kommit fram en mängd önskemål och idéer till förbättringar, exempelvis i avsnitt 3.4.

6.3 Viktiga frågeställningar

Under detta avsnitt kommenterar vi några frågeställningar, som särskilt behöver beaktas. Dessa har tagits upp tidigare på flera ställen, och detta är en komplettering och summering av vad som sagts.

Bredden i arbetsmiljöfrågorna

Frågeställningar om arbetsmiljön för småföretag (och alla andra arbetsplatser) är komplicerade, eftersom de berör många dimensioner, vilket leder till svårigheter att finna enkla lösningar. Det som direkt berör arbetsmiljöaspekter gäller medicinska, fysikaliska, psykosociala, och organisatoriska förhållanden, samt frågor om rehabilitering.

Dessa aspekter har en nära anknytning till frågor om kompetensutveckling, olika slag av företagsstöd osv. Även om vi i utredningen främst haft arbetsmiljön i åtanke, förfaller det vara viktigt att ha ett bredare perspektiv i både forskning och sökandet av lösningar

inom arbetsmiljöområdet. Man ska kanske inte se "arbetsmiljö" ses som en separat "grej" i småföretag.

En alternativt och ganska vanligt synsätt är att utifrån ett allmänt förbättringsperspektiv påverka företagen, och därmed få bra arbetsvillkor som ett självklart element i utvecklingen. För att detta verkligen ska ge en bra arbetsmiljö, förmodar vi att det behövs genomtänkta arbetssätt och strategier.

Att följa lagar och regler

Det är en stor mängd lagstiftning och annan information som företag och ansvariga på arbetsplatserna förväntas hantera (se avsnitt 3.3). Detta är inte specifikt för små företag, men de har antagligen större svårigheter eftersom de har mer begränsade resurser. I praktiken har ett litet företag inte möjligheter att känna till och följa all den lagstiftning som finns. Om detta i sig leder till några egentliga arbetsmiljöproblem är i många fall svårt att veta. Överträdelsen kanske är ett formellt problem.

Regelmassan och dess komplexitet kommer förmodligen att öka. Det finns problem med det omfattande regelverket, som det är svårt att helt behärska för det enskilda företaget. Detta är diskuterat och väl känt bland flera av aktörerna. Denna frågeställning innehåller många delar som bland annat har att göra med:

- att känna till reglerna
- att förstå dem
- att vara motiverad att tillämpa dem
- att kunna tillämpa dem
- att graden av tillämpning varierar starkt mellan olika företag.

Om regelsystemet blir komplicerat och svårt att följa, kan det minska tilltron samhällets förmåga att vara till nytta. I denna studie har vi inte sett något material som på ett kvalificerat sätt analyserar och diskuterar denna frågeställning. Detta är ett generellt problemområde, men det blir särskilt tydligt och väsentligt i ett småföretagsperspektiv.

Frågan är om den komplexa verklighet som småföretagen förväntas anpassa sig till går att förenkla till en nivå som är rimlig. Det kan vara så att vi i vår samhällsutveckling "byggt bort" småföretagen ut samhällssystemet genom att vi ensidigt använt de större företagen som modell för utvecklingen.

Europeisk studie om arbetsmiljölagar

Rakel (1996) har studerat hur några olika länder tillämpat EUs allmänna arbetsmiljödirektiv (89/391/EEC) (för referat se Harms-Ringdahl, 1995, sid. 20). Tillämpningen varierar påtagligt mellan de olika länderna. Rakel diskuterar hur man kan se på tillämpningen av direktivet och anger tre varianter.

1. **Uppifrån-perspektivet** [top-down approach]. Det innebär att en policy skapas på t.ex. central nivå. Denna sprids neråt genom en hierarki för att slutligen nå "golvet" och lösa de problem man tänkt skulle lösas.
2. **Nerifrån-perspektivet** [bottom-up]. Utgångspunkten är att det kan vara en sak vad den centrala myndigheten vill uppnå, och en helt annan sak vad som händer "på golvet". För att förstå vad som händer bör man analysera vad aktörerna "på golvet" gör.
3. **Förhandlingsperspektivet** [bargaining models] ligger mellan 1 och 2 ovan. Tyngdpunkten ligger på att det sker förhandlingar på alla nivåer i hierarkin så att

olika krav ["false polarisation"] utjämnas och att "allt försvinner i ett stort moln av förhandlingsdimma".

Det kan vara väsentligt att vara medveten om dessa tre modeller och implementations-teorier", som i verkligheten existerar sida vid sida. I synnerhet i fråga om småföretag är "nerifrån-perspektivet" relevant.

Internkontrollen som strategi för små företag

Krav på internkontroll (IK) finns för såväl stora som små företag (ASS, 1996). Det finns argument både för och mot att detta skulle vara lösningen på hur arbetsmiljöfrågorna ska hanteras i småföretag. Vi tar kort upp några frågeställningar.

Till den generella problembilden hör att 43% av företagen saknar IK enligt bedömningar av yrkesinspektörer för cirka sex tusen arbetsgivare (Arbetsmiljö, 1996). Hur stor andel som gäller småföretag framgår inte. Enligt samma bedömning är det bara 2% av företagen som hade en "fungerande" internkontroll.

Vid en kartläggning i Stockholmstrakten av 232 arbetsställen med mindre än 50 anställda visade det sig, att cirka 40% av företagen inte kände till internkontrollens krav. Mindre än 30% hade kommit i gång med IK (Nise m fl, 1995).

Ett synsätt är, att problemet med småföretag är att de inte följer internkontrollens krav och därmed inte skulle få så bra arbetsmiljö. En lösning skulle vara mer och bättre information om IK och dess fördelar. ASS (1995) framför åsikten att de små företagen ofta har svårt att arbeta långsiktigt på grund av dåliga ekonomiska förhållanden.

Speciella projekt drivs av ASS för att stödja införandet av internkontroll i småföretag (se avsnitt 3.2). Själva föreskriften (ASS, 1996) har ändrats något, bland annat för att underlätta för småföretagen. Vi tycker dock det är tveksamt om man lyckats med detta.

Ett annat synsätt är att principerna för IK bör ifrågasättas och diskuteras, när det gäller tillämpningen på småföretag. Bland annat Johansson och Johansson (1993) pekar på ett antal svårigheter för det lilla företaget i samband med IK. Många av synpunkterna bedömer vi vara relevanta och liknande problembeskrivningar kan återfinnas också på andra håll. Det förefaller, som om det i dagsläget inte finns dokumenterade belegg för att internkontrollen förbättrar arbetsmiljön i småföretag. Oavsett i vilken mån internkontrollen kan lösa småföretagens problem eller inte, finns det klara problem med införandet av systemet i småföretag. Å andra sidan har vi inte sett några beprövade och genomarbetade förslag till alternativa strategier.

Det finns således ett antal väsentliga frågeställningar förknippade med IK och småföretag. Eftersom så pass stora samhällsliga resurser satsas på detta, finns det ett behov att öka kunskapen om effektiviteten i denna strategi. Det vore också intressant att få en diskussion om alternativa arbetssätt.

Samverkan mellan aktörer

Det finns många aktörer som på olika sätt har beröring med de små företagen. Vårt intryck är det inte finns så mycket samverkan mellan de många myndigheter som är aktuella eller mellan andra kategorier av aktörer. Detta är tämligen vanligt, och att olika myndigheter agerar på olika sätt inför ett speciellt problem har visats i andra sammanhang (Harms-Ringdahl och Ohlsson, 1993).

En förbättrad samverkan borde kunna ge klara fördelar. Det är ett brett spektrum som kan inkluderas, såsom myndigheter, forskningssamhället, intresseorganisationer och olika typer av nätverk av intressenter. Önskemål om samverkan är ganska vanliga, men det är inte så enkelt att få sådant att fungera i praktiken. Vi är inte beredda att här ge konkreta förslag, men menar att RALF borde engagera aktivt sig för att få igång olika typer av samverkan med anknytning till småföretag.

Informationsflödet

Det är många som vill informera småföretagarna. Det finns många aktörer, som har budskap de vill föra ut. Den stora mängden lagstiftning och annan information, som företagsledarna förutsätts känna till, har vi diskuterat på flera ställen i denna rapport. Olika aktörer har olika strategier gentemot småföretag. Dessa får en mängd informationsmaterial från myndigheterna. Frågan är om aktörerna når fram till mottagaren med sin informationen. Att enbart ha ett "top-down-perspektiv" från den som skall ge information kan bli mindre effektivt.

Ett annat perspektiv har den småföretagare som söker information. Hur ska man hitta det man behöver, och hur ska man veta om informationen är riktig och tillräckligt komplett?

Att nå småföretag

Rapporten *Informationsspridning bland mindre företag* (Unger, 1989) sammanfattar några synpunkter:

- Företagsledare nås oftast av skriftlig information medan arbetstagare oftare nås av muntlig.
- De flesta säger sig nås av mycket arbetsmiljöinformation men endast 10% av de tillfrågade säger sig söka aktivt.
- För att nå småföretag behövs en bra kontakt med lokala organisationer.
- Kommunikationen inom småföretag är bristfällig. Intresset för arbetsmiljöfrågor är ganska litet hos anställda i mindre företag.
- Tidsfaktorn är viktig för småföretag och informationsverksamhet måste bedrivas lokalt.

Om arbetsmiljön

ASS (1995) satsat mycket på information om internkontroll. Man har skickat ut föreskriften tillsammans med information och böcker om internkontroll och annat material har spridits i stor omfattning. ASS har även haft cirka 10 temadagar om IK. Vid en undersökning framkom dock att en klar majoritet av småföretagen inte kände till föreskrifterna. Småföretagen får enligt denna undersökning sin information framförallt via TV och tidningar samt branschtidningar.

En kanal för spridning är direkta besök. Enligt Frick (1996) besöks årligen cirka 10% av småföretagen av inspektörer från yrkesinspektionen, och 40% av de regionala skyddsombuden.

Om behov

Informationsfrågan intresserar många, och det verkar finnas behov både av analytisk forskning och av alternativa synsätt och arbetsmetoder.

Principer för problemhantering

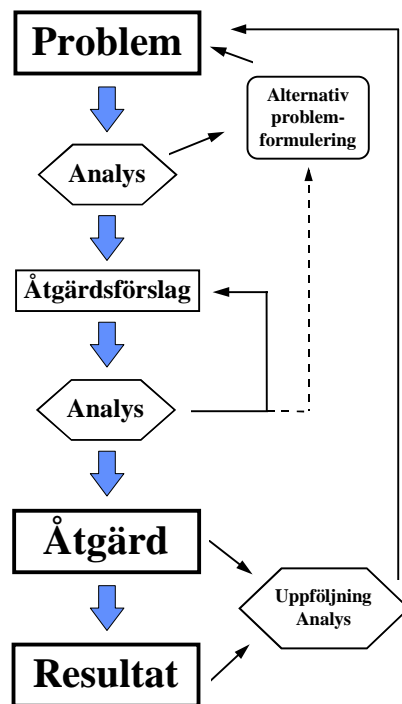
I studien har vi stött på olika behov och problem. Dessa verkar hanteras mer eller mindre rationellt. För en utomstående betraktare verkar det ibland, som om man omedelbart kastar sig över en idé till lösning. Efter ett tag visar det sig att det var avsevärt svårare att få resultat än man tänkt sig, om överhuvudtaget lösningen utvärderas. I ett forskningssammanhang är det intressant att beakta detta. Ett sätt är att utgå från en enkel modell för att lösa problem, och för att uppfylla behov. För enkelhetens skull kallar vi detta för problem.

En enkel modell

Om det anses föreligga ett problem, behöver man som första steg analysera problemet för att vara säker på att det finns ett problem och att problemformuleringen är riktig. Därefter tar man fram ett eller flera åtgärdsförslag. Dessa förslag behöver också analyseras och eventuellt revideras, innan man beslutar om vilka åtgärder som ska genomföras.

Senare, vid studiet av åtgärdsförslagen, kan det visa sig att problemet egentligen är ett annat och behöver formuleras om. Åtgärden ska leda till resultat. I den här modellen tänker vi oss att både åtgärder och resultat följs upp och analyseras, vilket eventuellt leder till nya problemformuleringar.

Figur 6.1. Modell av problemlösning.

En kommentar

Utifrån denna modell kan man fundera över de olika aktörernas agerande i perspektivet småföretags arbetsmiljö. Det kan exempelvis vara så att man antar att arbetsmiljön i småföretag är sämre än i stora företag. Man går sedan direkt från problemet till att försöka åtgärda detta. Man har hoppat över att formulera vad problemet består i, och gör inte någon analys av problemet. Om man inte uppnår något bra resultat, kan det bero på att problemet är felformulerat eller att det saknades en analys av åtgärdsförslagen och uppföljning av resultaten.

Områden som vi stött på i utredningen är exempelvis internkontrollen, EMAS och en del metoder, där man inte uppnått önskade resultat vid tillämpningar på småföretag. En så här enkel modell fungerar förstås inte i alla situationer, men kan ändå göra nytta. En komplikation är, att det finns många aktörer med olika behov och perspektiv. Detta gör att problemformuleringarna och lösningarna blir många.

6.4 Effektiviteten i olika strategier och metoder

I utredningen har vi sett många olika arbetsätt och problembeskrivningar. Vi har stött på frågeställningar om internkontrollen är bra, om checklistor är användbara osv. Det har inte gått att svara på detta inom utredningens ramar. Men det är viktiga frågor att studera. Ett sätt är utveckla ett effektivitetsperspektiv, och att sedan utifrån detta göra analyser och utvärderingar.

Om effektiviteten

Effektiviteten för en viss åtgärd kan exempelvis handla om:

- Hur många nås inom målgruppen? (Företag eller anställda)
- Vilka blir effekterna för dem som nås?
- Vilken är kostnaden per kontakt (eller "effekt")?

Den finns många dimensioner i "effektivitet", och det verkar vara intressant att utveckla olika slag av mått för detta. Kostnad/nytta-analyser kommer in här, och det bör täcka alla berörda aktörers kostnad och nytta.

Kriterier för bra arbetsmiljö

För utvärdera effektiviteten kan det behövas bättre kriterier för hur man ska mäta en bra arbetsmiljö. Dessa behövs för att bedöma, om arbetsmiljön i småföretag verkligen är ett speciellt problem, och om detta kräver en annorlunda behandling än för de stora företagen.

OM STRATEGIER

Det finns mängder av strategier och metoder för att påverka småföretag och deras arbetsmiljö. Det kan exempelvis vara:

- **Samhällskrav**

Generella lagar och föreskrifter

Specifika; t.ex. internkontroll

Tillsyn och inspektioner

Krav på tillstånd

- **Information** (kan vara skriftligt eller muntligt)

Om samhällskraven

Propaganda och motiverande budskap

"Goda råd" av olika slag

Forskningsresultat

Goda exempel

- **Särskilda insatser**

Regionala skyddsombud

Programsatsningar

Stöd av nätverk

- **Ekonomiskt stöd**

Subventionerad företagshälsovård

Subventionerad konsult hjälp

Projektstöd (av många slag, t ex Arbetslivsfonderna)

Ekonomiska incitament för bättre arbetsmiljö (exempelvis i försäkringar)

- **Metoder och arbetsmaterial**

Checklistor

Handböcker

Datorprogram

Kommentarer

För en del av dessa exempel på åtgärdsstrategier finns vissa utvärderingar gjorda. I de flesta fall verkar det saknas försök till uppskattningar av effektiviteten. Vi tycker att det vore intressant med effektivitetsuppskattningar för olika typer av åtgärder och metoder, samt mått på hur stora resurser som satsas på respektive område. I utredningen finns en del siffror som direkt kan användas av den intresserade. För mer djupgående analyser behövs dock en tydlig metodik och kriterier, samt mer fakta.

6.5 Småföretag som forskningsområde

Om forskningen

Ett begrepp som har varierande betydelse är "forskning". Vi använder det här i betydelsen "forskning och utveckling" och inkluderar även sådan verksamhet som inte är specifikt akademisk. I en del fall talar vi om mer traditionell vetenskaplig och analyserande forskning, och då påpekas detta särskilt.

Frågor om forskning tas upp i kapitlen 4 och 5. Det finns flera forskningsfinansiärer och rätt mycket forskning kring småföretag och små arbetsställen. Nuvarande svenska verksamheten med stöd av forskningsmedel och dylikt kan i stort indelas i fyra kategorier:

- 1) Utveckling av stödmaterial (t.ex. IVF, IVL).
- 2) Rådgivning (Arbetsmiljöservice till småföretag).
- 3) Deskriptiva studier som är problemorienterade mot hantering av arbetsmiljöproblem.
- 4) Teoretisk och/eller utvärderande

Forskningen är till stor del pragmatiskt orienterad mot resultat, som direkt ska kunna användas av de berörda företagen, t ex utveckling av olika hjälpmedel, eller av typen pilotprojekt. Analytiskt inriktad forskning har fått avsevärt mindre stöd, och det finns endast ett fåtal projekt med sådan inriktning.

Resultatet av forskningen är i liten utsträckning utvärderad. Det väsentligaste undantaget är "Arbetsmiljöservice" (stödd av Arbetsmiljöfonden och RALF; se avsnitt 5.3), där dock granskningen varit begränsad till vissa frågeställningar.

Behövs ett särskilt forskningsområde?

Man kan fråga sig om *småföretagens arbetsmiljö* bör vara ett särskilt forskningsområde, och vad det i så fall skulle innebära. Det kan alternativt gälla små arbetsställen. En storleksgräns kunde vara 50 anställda.

Några karakteristika

Det som skulle karakterisera ett sådant forskningsområde är frågor, som på olika sätt är specifika för små arbetsplatser. Ett tämligen tydligt kriterium är kopplat till organisationen som är en funktion av storleken. Det gäller frågor som påverkar den faktiska arbetsmiljön; exempelvis hur arbetet organiseras, hur de fackliga aktiviteterna fungerar, hur man söker kunskaper, och samspelet med myndigheter.

Det finns mängder av frågeställningar som är generella, t ex av medicinsk och teknisk karaktär. När det gäller sådana, handlar det främst om hur de tillämpas vid den lilla arbetsplatsen.

Några argument för

Det finns flera skäl för att *småföretagens arbetsmiljö* ska vara ett särskilt forskningsområde:

- En stor grupp människor berörs.
- Stora samhälleliga insatser görs, och det kan ifrågasättas om de är tillräckligt effektiva.
- De ekonomiska kostnaderna är stora för arbetsskador och för olika insatser av företagen och samhället.
- Det finns tydliga kunskapsluckor om faktiska förhållanden.
- Tänkandet om arbetsmiljöstyrning utgår från det stora företaget som "mental modell". Det kan behövas ett nytänkande som kräver forskning.
- Det saknas nästan helt analytisk forskning inom området.
- Tillämpning av forskningsresultat är av en annan karaktär än sådant som berör stora företag med resurser att bevaka och utvärdera olika slag av resultat. För att nå de mindre företagen behövs alternativ till dagens angreppssätt.
- Forskningsmässigt och teoretiskt kan det vara intressant, eftersom det finns behov av att ifrågasätta tidigare ansatser och pröva nya modeller. Småföretagsforskning behöver inte handla om enkla praktiska lösningar.

Några argument mot

Det finns tämligen få argument mot ett separat program. Det enda vi sett är:

- Den allmänna arbetsmiljöforskningen ger resultat som även kan användas på småföretag.
- De problem som är främst branschrelaterade, och så mycket kopplade till storleken.

Det är ett giltiga argument, men det säger egentligen att man inte ska upprepa gammal forskning och börja kalla den för "småföretagsforskning". Det är viktigt att detta beaktas i ett eventuellt program.

Vår bedömning

Vår bedömning av dessa argument är, att det finns ett klart behov av ett separat forsknings- eller insatsområde med inriktning på småföretags (alternativt små arbetsställens) arbetsmiljö

UTKAST TILL FORSKNINGSPROGRAM

Behov av program

Nedan gör vi en skiss till forskningsprogram. Det är tänkt att vara utgångspunkt för en diskussion, och vi ser det inte som ett färdigt förslag.

Avgränsningar av området

Vi har inte underlag för att föreslå en avgränsning av ett eventuellt forskningsområde. Fokus bör ligga på små företag eller på små arbetsplatser, och på det som karakteriserar dessas verksamhet och arbetsmiljö.

Det kan vara fördelaktigt att ta bredare grepp och hitta en samverkan med andra intresseområden, t ex "Arbetsorganisation" och möjligen även "Arbetsmarknad" för att nämna dem som ingår i RALFs program. Ett motiv för detta är att "arbetsmiljö" kanske inte uppmärksammas som en huvudfråga vid de små arbetsställena.

Ett komplement

Ett kompletterande och möjligen alternativt arbetssätt är, att i sådana projekt där det är relevant det finns en bevakning småföretagsperspektivet. Ska detta genomföras, behövs det riktlinjer för hur man ska gå tillväga.

Om inriktningen

Generellt vore det lämpligt att småföretagsforskningen bli mer målinriktad, systematisk och att uppföljning och sammanställning av projekt ges mer utrymme. Detta för att underlätta att resultaten sprids och kommer till nytta. Några av huvudpunkterna i ett program kan vara:

1. En tydlig målsättning och ett underlag för prioriteringar.
2. Ge ett bättre faktaunderlag. Då en så stor grupp människor berörs är det viktigt att på ett vederhäftigt sätt kartlägga arbetsmiljön, dess betydelse i småföretag, ekonomiska aspekter, samt attityder
3. Forskning med en analytisk inriktning
4. Utvärdering och utveckling av metoder och stödmaterial riktat mot små företag och arbetsställen.
5. Förvaltning av kunskaperna. Användning av resultat från forskning och utveckling

Förvaltning av kunskaper

Ett mer systematiskt sätt att förvalta forskningen och göra den tillgänglig behövs. Mängder av information tas fram på olika håll, men vi saknar generella insatser för:

- att sammanställa,
- att värdera,
- att förvalta och
- att se till att forskningen används praktiskt av företag och myndigheter.

Mycket hamnar anonymt på dammiga hyllor. Vem ska ha ansvar för att förvalta och se till att forskningen kommer till nytta? På sikt kan man tänka sig någon typ av samordnande organisation, inte bara för Sverige utan i ett mer internationellt perspektiv.

Användning av resultat kan komma in som tre olika avsnitt i ett program.

1. Det första är av forskningskaraktär och handlar om hur man från ett småföretagsperspektiv mottar och söker information, samt fattar beslut.
2. Vilka är erfarenheterna från tidigare FoU, tidigare program etc. Det finns mer eller mindre utförliga och genomarbetade sammanfattningar, som kunde sammanställas och värderas.
3. Utveckling av bra former för att sprida kunskaper och slutsatser från det aktuella programmet.

Om aktiviteter och RALFs roll

Nedan finns några reflektioner över roller, aktiviteter och tidsaspekter rörande RALFs roll.

RALFs roll

Det verkar finnas ett behov av att RALF tar en aktiv roll ifråga om forskningen om småföretag och arbetsmiljö. Det finns många aktörer inom området. Däremot är det få aktörer som bedriver mer analytisk och grundläggande forskning på området, vilket med fördel skulle kunna bli RALFs nisch. En annan skulle kunna vara orienterad mot "förvaltning av kunskapen" i ett relativt brett perspektiv.

Samverkan

Det finns ett klart behov av förbättrad och/eller utökad samverkan mellan olika aktörer. En del av dessa har stora medel till sitt förfogande, exempelvis genom de olika EU-programmen.

Prioritering

Med tanke på bredden behövs en prioriteringsdiskussion i ett tidigt skede, åtminstone om det ska bli ett målinriktat program. Det kan handla om hur man ska se forskningens roll i förhållande till andra aktiviteter. Finns det behov av ny typ av kunskap? Strategier för nyttiggörande är väsentligt. Är subventionerat praktiskt stöd till småföretag effektivt osv?

Om formerna för programmet

Några idéer till hur ett program kan drivas är:

- Programkommitté behövs
- Denna tar fram förslag till handlingsplan och förslag till prioriteringar
- Direkta initiativ till FoU-projekt (som komplement till det traditionella mer långsamma ansökningsförfarandet)
- Rekrytering av forskare till området beaktas
- Inkludera ett internationellt perspektiv och samverkan (många frågeställningar är generella, och det kan innebära stimulans till bättre forskningskvalitet)
- Utveckla former för kontakter mellan FoU-råd, forskare och andra aktörer.

Tidsaspekter

Som en konkretisering av de tider som kan vara aktuella för att uppnå reella resultat, finns två skisser med olika tidsperspektiv.

Tidsperspektiv 1:

Under 1997 sätts "småföretag" in som en programpunkt enligt RALFs nuvarande arbetsmodell. Skisser från forskare kommer i början av 1998, och projekt kan komma igång under 1999. Att man i första omgången får in tillräckligt många kvalificerade projekt är dock långt ifrån självklart, snarare börjar det starta bra projekt år 2 000. År 2002 börjar de generera resultat. Forskarna tar sedan ansvar för att sprida resultaten, vilket kanske börjar ge effekt efter något eller några år. Hur stor denna effekt blir, och hur många som nås är osäkert.

Tidsperspektiv 2:

Under våren 1997 påbörjas några enklare målinriktade projekt för särskilt angelägna frågeställningar, vilka kanske har en kartläggande inriktning. Samarbeta diskuteras med andra aktörer. Kontakter och seminarier ordnas för att väcka intresse och att vid rekrytera forskare. Under början av 1998 finns underlag för ett eller flera delprogram, som kan komma igång under hösten 1998. Väsentliga resultat kan komma till nytta betydligt snabbare - kanske fem år.

Några punkter

- Ett internationellt perspektiv är väsentligt.
- Utvecklingen är ofta konsultdriven. Det utvecklingsarbete som bedrivs hos fonder och andra aktörer utgår från ett konsulttänkande. Detta behöver kompletteras med utvärderande aspekter.

Kommentarer

Idéer till teman

Idéer till teman och frågeställningar har dykt på många ställen. Några intressanta exempel är:

- En retrospektiv sammanfattning och utvärdering av t ex material från de olika fondernas arbete. Detta behövs som underlag för fortsatt forskning och utveckling kring småföretag.
- Kriterier för att utvärdera metoder och stödmaterial som finns som hjälp för småföretag.
- Analytiska genomgångar som syftar till att kartlägga om de system som används fungerar. Detta kan gälla etablerade system som ISO 14 000 och internkontroll, till enkla checklistor för småföretag.
- Effektivitetsanalyser av olika strategier och aktiviteter.

7 Slutsatser och rekommendationer

Slutsatser

I denna rapport finns det ett stort antal iakttagelser och förslag. Vi har här summerat en del av dessa under rubrikerna slutsatser och rekommendationer.

- 1 Det används många olika definitioner på småföretag, och ibland skiljer man inte heller på företag och arbetsställen.
- 2 Många människor arbetar i småföretag. Antalet anställda på arbetsställen med mindre än 50 anställda är 1,6 miljoner, vilket utgör halva Sveriges yrkesverksamma befolkning. Av dessa arbetar cirka hälften inom privata sektorn.
- 3 Kartläggningen av området småföretag försvåras av att så många innebörder av begreppet småföretag används, och ofta utan att det klart framgår vad som avses. Dessutom görs ofta försök till förenklingar och generaliseringar som kan bli missledande.
- 4 Det är ej klarlagt om arbetsmiljön hos små arbetsställen är bättre eller sämre än för övriga arbetsplatser. Det finns tydliga kunskapsluckor om faktiska förhållanden.
- 5 Enskilda näringsidkare beaktas i liten grad, trots att de är omkring 200 000 personer.
- 6 Parterna på arbetsmarknaden anser att småföretagen är viktiga och har en mängd pågående och planerade aktiviteter riktade mot dessa.
- 7 Det saknas överblick av nyttan och användningen av de samhällsliga resurserna riktade mot småföretagens arbetsmiljö.
- 8 De ekonomiska kostnaderna för arbetsskador och problem är stora, rimligen bör de vara cirka hälften av den totala kostnaden i Sverige.
- 9 Lagstiftning och regelsystem är i hög grad utformade med ett tänkande baserat på stora företag. Tänkandet om arbetsmiljöstyrning utgår från det stora företaget som mental modell. Det kan behövas ett nytänkande som kräver forskning
- 10 Det finns en stor mängd lagstiftning och regler från många olika instanser i samhället. Det är i praktiken omöjligt att känna till alla regler på de små arbetsställena.
- 11 Det finns många aktörer som på olika sätt har beröring med de små företagen. Vårt intryck är det i hög grad saknas samverkan mellan dessa.
- 12 Det finns mycket utvecklingsarbete och stöd, men det saknas nästan helt analytisk forskning inom området.
- 13 En generell slutsats är, att det behövs ett bättre kunskapsunderlag än vad som idag är tillgängligt, för att kunna göra en nyanserad analys av behovet att åtgärder orienterade mot småföretags arbetsmiljö.
- 14 Det finns flera skäl för att *småföretagens arbetsmiljö* ska vara ett särskilt forskningsområde.

Rekommendationer

Slutsatserna har uttryckts i problemform. De svårigheter vi angivit bör hanteras på ett konstruktivt sätt. De pekar samtidigt på stora möjligheter till förbättringar och på behov. Under utredningen har det dessutom kommit fram en mängd önskemål och idéer. En del av dessa har vi lagt under denna rubrik, som rekommendationer riktade till Rådet för arbetslivsforskning.

- 1 Det verkar finnas ett behov av att RALF tar en aktiv roll ifråga om forskningen om småföretag och arbetsmiljö.
- 2 Det finns ett klart behov av ett separat forsknings- eller insatsområde med inriktning på småföretags (alternativt små arbetsställens) arbetsmiljö.
- 3 Denna forskning bör bli tydligt målinriktad och kompletteras med systematiska och analytiska moment.
- 4 En sammanställning har gjorts över idéer till hur programmet kan drivas, vilket inkluderar en programkommitté, handlingsplan etc.
- 5 Ett syfte med programmet är att ge ett bättre faktaunderlag. Då en så stor grupp människor berörs är det viktigt att på ett vederhäftigt sätt kartlägga arbetsmiljön, dess betydelse i småföretag, ekonomiska aspekter, samt attityder.
- 6 Utvärdering och utveckling av metoder och stödmaterial riktat mot små företag och arbetsställen bör göras.
- 7 Det vore intressant med effektivitetsuppskattningar för olika typer av åtgärder och metoder, samt mått på hur stora resurser som satsas på respektive område.
- 8 Informationsfrågan intresserar många, och det verkar finnas behov både av analytisk forskning och av alternativa synsätt och arbetsmetoder.
- 9 Förvaltning av kunskaperna bör vara väsentligt, vilket bland annat handlar om användning av resultat från forskning och utveckling.
- 10 Det finns behov av en förbättrad och/eller utökad samverkan mellan olika aktörer.
- 11 I programmet bör avgränsningen av "småföretag" göras bred, och området bör inkludera arbetsställen med mindre än 50 anställda i såväl privat som offentlig regi.

8 Litteraturlista

Alpenberg J och Karlsson F. Effekter av Arbetslivsfondens satsningar på småföretag. En forskarrapport om Arbetslivsfonden. Föreningen för arbetarskydd, Stockholm, 1995.

ANPAT, se Association nationale pour la prevention des accidents du travail.

Antonsson A-B, Arnberg E och Bjurström R. Sörmlandsprojektet. En metod för att utveckla och förbättra arbetsmiljöarbetet i små industriföretag. IVL rapport B926, Institutet för Vatten- och Luftvårdsforskning, Stockholm, 1989.

Arbetarskydds nämnden. Internkontroll i praktiken. Ett arbetsmaterial för bättre arbetsmiljö - kvalitet - produktivitet. Arbetarskydds nämnden, Stockholm, 1992.

Arbetarskyddsstyrelsen. Internkontroll av arbetsmiljön - en lägesrapport. Rapport 1995:11, Arbetarskyddsstyrelsen, 1995.

Arbetarskyddsstyrelsen. Internkontroll av arbetsmiljön. AFS 1996:6, Arbetarskyddsstyrelsen, 1996.

Arbetarskyddsstyrelsen och Statistiska Centralbyrån. Statistiska meddelanden, Arbetsorsakade besvär. Arbetarskyddsstyrelsen och Statistiska Centralbyrån, Stockholm, 1996a.

Arbetarskyddsstyrelsen och Statistiska Centralbyrån. Arbetsjukdomar och arbetsolyckor 1994. Arbetarskyddsstyrelsen och Statistiska Centralbyrån, Stockholm, 1996b.

Arbetsmiljö. Arbetsgivarna struntar i lagen; Bara en av femtio företag har fungerande internkontroll. Tidningen Arbetsmiljö, nr 11, 1996.

Arbetsmiljöfonden. Arbetsmiljöfondens småföretagsprogram. Hur kan man stödja småföretagen i deras arbetsmiljöarbete. Arbetsmiljöfonden, 1990.

Arbetsmiljöfonden. PM angående industriforskningsinstitutens hemställan om bidrag för den sk småföretagsservicen under bå 95/96 (18 mån). Arbetsmiljöfonden, Styrelsesammanträde, 950516, 1995.

Arbetsmiljökommissionen. Betänkande av Arbetsmiljökommissionen. Arbete och Hälsa, SOU 1990:49, Arbetsmarknadsdepartementet, Allmänna Förlaget, Stockholm, 1990.

ASS, se Arbetarskyddsstyrelsen.

Association nationale pour la prevention des accidents du travail. Safety plan for small and medium-sized enterprises - Original profile. ANPAT, Bryssel, 1993.

Bengtsson B. Rapporterade arbetsolycksfall efter arbetsställestorlek och sjukskrivningstid år 1990 och 1993. Enheten för information om arbetsskador, Arbetarskyddsstyrelsen, 1995.

Broberg E. Fel slutsatser om ISA-statistik. Arbetsmiljö, Nr 9, 1996, 55.

Carlsson S. Arbetsmiljön vid små sågverk. Institutionen för skogsteknik, Sveriges Lantbruksuniversitet i Garpenberg, Uppsatser och Resultat nr 260, Garpenberg, 1994.

EEF, se Engineering Employers Federation.

Elvin G. Reviderad marknadsplan för projektet Miljöstyrning i småföretag. NUTEK 960410, 1996.

Engineering Employers Federation. Practical risk assessment-Guidence for SMEs. Engineering Employers Federation, London, Apr. 1993.

EU, se European Commission.

European Commission. Health and safety protection at work: A guide for small and medium-sized enterprises. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 1993.

European Commission. Activities in favour of SMEs and the craft sector. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 1995a.

European Commission. Self-audit handbook for SMEs. Office for official publications of the European communities, Luxembourg, 1995b.

European Commission. Hälsa och säkerhet på arbetsplatsen. Gemenskapsprogram 1996-2000, Byrån för Europeiska gemenskapernas officiella publikationer, Luxembourg, 1996a.

European Commission. Guidance on risk assessment at work. Office for official publications of the European communities, Luxembourg, 1996b.

Frick K. De regionala skyddsombudens verksamhet. Rapport 1996:22, Arbetslivsinstitutet, Solna, 1996.

Handelshögskolan i Umeå. Publikationer inom forskningen om småföretag. På internet <http://www.hh.umu.se/fek/personal/kpe/smafek.html>, 960311, 1996.

Harms-Ringdahl L. Riskhantering och ledningssystem för säkerhet, hälsa och miljö. Institutet för Riskhantering och Säkerhetsanalys, 1995.

Harms-Ringdahl L, Jansson T, Kuusisto A, Malmén Y, Mostue B A, Rasmussen B, och Ruuhilehto K. Integrated safety management in Industry - a survey of Nordic research. Nordiska Ministerrådet, 1997.

Harms-Ringdahl L och Ohlsson K. Om 11 myndigheters perspektiv på olyckor och riskhantering. Institutet för Riskhantering och Säkerhetsanalys, Stockholm och Institutionen för Arbetsvetenskap, Högskolan i Luleå, 1993.

Health and Safety Executive. Essentials of health and safety at work. 3rd ed., HSE Books, Suffolk, 1994.

Health and Safety Executive. You can do it: A self-help guide - The what, why and how of improving health and safety at work. HSE Books, Suffolk, 1994.

Health and Safety Executive. Be safe: the costs of accidents - A guide for small firms. HSE Booklet, HSE Books, Suffolk, 1995.

Holzhausen J. Kunskapscentra för utveckling av små företag. Arbetslivsfonden, 1995.

ILO, se International Labour Organisation.

Institutet för Verkstadsteknisk Forskning. Internkontroll på en dag. Arbetsmiljösystem för det mindre företaget eller avdelningen. Institutet för Verkstadsteknisk Forskning, Mölndal, 1995.

International Labour Organisation. Work improvements in small enterprises "WISE". Cook Islands, Kiribati, Marshall Islands, Report on three Workshops on Work Improvements in Small Enterprises (WISE) held in the Cook Islands, Kiribati and the Marshall Islands, June-July 1993. ILO Office for the South Pacific, Suva, Fiji, 1993.

ISPESL, se Istituto Superiore Prevenzione e Sicurezza Lavoro.

Istituto Superiore Prevenzione e Sicurezza Lavoro. Risk evaluation: Guidelines by DG V of the EEC; Guidelines for small and medium sized enterprises. Istituto Superiore Prevenzione e Sicurezza Lavoro, Rom, 1995.

Johansson B och Johansson J. Work Environment functions in small enterprises. Department of human work sciences, Forskningsrapport 1991:10, Tekniska högskolan, Luleå, 1991.

Johansson B och Johansson J. Småföretag och internkontroll. Arbete - Människa - Miljö, 4, 282-285, 1993.

KemI, se Kemikalieinspektionen.

Kemikalieinspektionen. Uppdrag om utformning av kompetens- och kunskapsstöd rörande kemikaliekontroll till mindre företag, 950203, Dnr 01-653-94, 1995.

Kemikontoret. Kemikontorets laghandbok för säkerhet, hälsa och miljö. Kemikontoret, Stockholm, 1996a. (Uppdateras cirka 4 gånger per år.)

Kemikontoret. Administrativ SHM-Revision - Ett administrativt hjälpmedel för intern granskning av säkerhet/hälsa/miljö. Riskhantering 1, Kemikontoret, Stockholm, 1996b.

Kilbom, Å. Which methods for ergonomic improvements are feasible in small companies? (Abstract) 25th International Congress on Occupational Health, Session MS40, part II, sid 65, Stockholm, 1996.

Kompier M och Levi L. Stress at work: Causes, effects and prevention - A guide for small and medium sized enterprises. EF/94/13/EN Office for Official Publications of the European Communities, Luxemburg, 1994.

Lagercrantz R. Ethnic Business. Bulletin från Delegationen för Invandrarforskning. Nr 14, 1988.

MIC (Medicinska Informationscentralen). Databaser vid MIC 1/96. Medicinska Informationscentralen vid Karolinska Institutets bibliotek, Stockholm, 1996.

MIC, se Medicinska Informationscentralen.

Nise G, Sundh-Nygård K och Hogstedt C. Små arbetsställen - stora risker? Kemiska risker och kunskap om internkontroll på 232 små arbetsställen i Stockholms län. Rapport från Yrkesmedicinska enheten 1995:8, Karolinska sjukhuset, Stockholm, 1995.

Nordberg, I och Westerberg, U. Arbetslivsfonden under fem år. På Internet <http://www.niwl.se/alf/fondfem.htm>, 961205, 1996.

OECD, se Organisation for Economic Co-operation and Development.

Organisation for Economic Co-operation and Development. Report of the OECD workshop on small and medium-sized enterprises in relation to chemical accidents prevention, preparedness and response. Environment Monographs No 95, Environment Directorate, OECD, Paris, 1995.

Rakel H. Workplace risk assessment - A comparative analysis of regulatory practices in five EU member states. Research report No 27, Centre for Environmental and Risk Management, Univeristy of East Anglia, Norfolk, Aug 1996.

Rantanen J, Lehtinen S och Mikheev M. Health protection and health promotion in small-scale enterprises. Proceedings of a joint WHO/ILO task group on health protection and health promotion in small-scale enterprises (SSEs) held in Bangkok, Thailand, 1-3 November 1993. World Health Organization and International Labour Office, Finnish Institute of Occupational Health, Information Office, Helsinki, 1994.

Regeringen. Regeringsbeslut 25, Uppdrag om utformning av kompetens- och kunskapsstöd rörande kemikaliekontroll till mindre företag, 940623, Dnr M94/2394/6, 1994.

Rådet för arbetslivsforskning. Program för arbetslivsforskning. Rådet för arbetslivsforskning, Stockholm, 1996.

Rådet för arbetslivsforskning. Program för stöd till utvecklingsinsatser. Rådet för arbetslivsforskning, Stockholm, 1996.

SCB, se Statistiska Centralbyrån.

Statistiska Centralbyrån. Basfakta 95 - Tabeller ur företagsregistret. Statistiska centralbyrån, Företagsregisterenheten, Örebro, 1996a.

Statistiska Centralbyrån. Statistisk Årsbok '96. Statistiska Centralbyrån, 1996b.

Statistiska Centralbyrån. En jämförande studie över två statistikprodukter, Bakgrundsfakta till arbetsmarknads- och utbildningsstatistiken, 1994:5. Refererad i Arbetsjukdomar och arbetsolyckor 1994, pp 96, Arbetsarkivstyrelsen och Statistiska Centralbyrån, Stockholm, 1996.

Småföretagscentrum. Litteraturstudie - En litteraturstudie genomförd inom ramen för projektet "Arbetsmiljö i småföretag". Högskolan i Växjö, Småskrifter: juni 1988.

SNV, se Statens Naturvårdsverk.

Statens Naturvårdsverk och Statistiska Centralbyrån. Miljötillsynen i Sverige 1992. Rapport 4236, 1993.

Termén m fl. Bra miljö kvalitet i små och medelstora företag. Utbildningshuset/ Studentlitteratur, Lund, 1995.

Thurman JE, Louzine AE och Kogi K. Higher productivity and a better place to work - Practical ideas for owners and managers of small and medium-sized industrial enterprises. ILO Publications, International Labour Office, Geneva, 1988.

Unger A. Informationsspridning bland mindre företag. Småskrifter 1:1989, Småföretagscentrum, Högskolan i Växjö, 1989.

Utbildningsdepartementet. Tre bilagor utvecklar den svenska positionen inför det femte ramprogrammet. Appendix 1. På internet <http://www.eufou.se/inside/9617/trebilagor.html>, 960827, 1996.

Willkrans R och Harlin-Sundin U. Work environment systems in smaller Swedish companies. In: Advances in Industrial Ergonomics and Safety VII, AC Bittner and PC Champney (Eds), pp 665-671, Taylor & Francis, 1995.

Österberg C-J. Småföretag. Arbetsmiljöfonden, 1986.

Österblom L. Utvärdering - Arbetsmiljöfondens bidrag till gratis service till småföretag. Lars Österblom Consulting AB, Okt 1993.

Bilaga 1 Intervjuade personer

Alf Andersson	Statistiska Centralbyrån
Carl Asklöf	tidigare Arbetsmiljöfonden
Hans Augustson	Föreningen för arbetarskydd, Arbetsmiljöforum
Kerstin Björk	ALMEGA
Larseric Burström	Arbetsarkyddsstyrelsen
Gunnar Dahlstedt	Rådet för Arbetslivsforskning
Sven Gunnar Edlund	NUTEK
Danielle Freilich	Kemikalieinspektionen
Kaj Frick	Arbetslivsinstitutet
Carin Frostberg	Arbetsarkyddsstyrelsen
Harald Frostling	SAF
Björn Gustavsen	Arbetslivsinstitutet
Björn Hammar	Sveriges Verkstadsindustrier
Dan Holmquist	Yrkesinspektionen
Lars Hällbom	Lantbrukarnas Riksförbund
Eric Jonsson	Arbetsarkyddsämnden
Kirsten Jørgensen	Arbeidstilsynet, Danmark
Lars Kronvall	Arbetslivsinstitutet, tidigare Arbetsmiljöfonden
Elisabeth Lagerlöf	tidigare Arbetsmiljöinstitutet
Inga-Birgitta Larsson	Naturvårdsverket
Ulf Lavenius	Industrifacket
Rolf Lindh	LO
Staffan Linell	Arbetsmarknadsförsäkringar
Bo Lundberg	Metallindustriarbetareförbundet
Inge Lundström	Kemikontoret
Björn Ohlander	Arbetsarkyddsstyrelsen
Ingrid Persson	Arbetsmarknadsförsäkringar
Magnus Rehn	LO
Bertil Remaeus	Arbetsarkyddsstyrelsen
Carl Ridder	Rådet för Arbetslivsforskning
Urban Ryadal	TCO
Karin Sundh-Nygård	Yrkesinspektionen
Anne Thorén	Naturvårdsverket
Axel Wannag	Arbeidstilsynet, Norge
Cecilia Öhman	NUTEK

Dessutom har ett antal inspektörer vid Yrkesinspektionen, Kemikalieinspektionen och den kommunala tillsynen intervjuats. Dessa är med avsikt anonyma.

Bilaga 2 Sökning på databasen Cisilo

Bakgrund och sökstrategi

Syftet med denna bilaga är att ge en överblick över den internationella litteraturen om småföretag. Vi har funnit Cisilo vara den bästa databasen för att finna internationell information om småföretag, jämfört med de andra vi testat.

Databasen Cisilo produceras av International Labour Office i Geneve och innehåller ca 46 000 referenser till internationella publikationer som berör arbetarskydd.

Informationen i databasen är kodad med ett antal specifika söktermer. I sökningen har vi använt "small enterprises" som finns sökterm, vilket gav 223 artiklar. Det flesta relevanta artiklar täcks troligen av denna sökterm. Man kan se nedan att t.ex. sökning på kombinationen av orden "small" och "company" i texten (nr 4) inte ger så många ytterligare referenser. Kombinationen av de olika termerna ger 240 referenser.

Tabellen visar under punkt 1-3 hur många artiklar det finns på varje sökterm. Nr 4 visar antal artiklar som innehåller både orden "small" och "company", medan nr 5 ger antal artiklar som innehåller endera "small enterprises" eller orden "small" och "company".

NO.	SEARCH STATEMENT	PSTG(S)	FILE
1	SMALL ENTERPRISE:	223	CISILO
2	SMALL	1293	CISILO
3	COMPANY	457	CISILO
4	2 AND 3	32	CISILO
5	1 OR 4	240	CISILO
1996-08-30			

Titlar på de 240 referenserna finns utskrivna nedan.

- 1 - Occupational and environmental health policy: The sanitary inspection in the conditions of social and economic transformation in Poland
- 2 - Health as productive potential - Occupational safety and health promotion in the context of social and corporate change
- 3 - Factors in the sociocultural environment of child labourers: A study in a small scale leather goods industry in Calcutta
- 4 - Stress at work: Causes, effects and prevention - A guide for small and medium sized enterprises
- 5 - Safety and health at work in small and medium-sized enterprises
- 6 - Be safe: The costs of accidents - A guide for small firms
- 7 - Self-employed builders: Factors which influence the probability of work-related injury and illness
- 8 - Integration of safety measures and organization of coordination efforts in the field of safety and health protection during construction and civil engineering work
- 9 - Safety monitors

- 10 - The safety coordinator: Extensive but logical changes
- 11 - Manual and mechanical handling operations. Better organization for better health
- 12 - Health and safety in small firms - Discussion document
- 13 - Decree No.95-543 of 4 May 1995. Occupational safety and health and working conditions on building sites. Inter-company occupational health, safety and working conditions groups
- 14 - Health and safety in engineering workshops
- 15 - Essentials of health and safety at work
- 16 - The role of the safety and health manager
- 17 - Health and safety for busy managers - Law, risks and liabilities
- 18 - Occupational safety in small and medium-sized plants as well as in the skilled trades
- 19 - Design of workplaces with industrial robots
- 20 - Health promotion in the skilled trades
- 21 - Act No.93-1418 of 31 Dec. 1993, Decree No.94-1159 of 26 Dec. 1994 and Orders of 7 Mar. 1995. Coordination of risk prevention activities on building and civil engineering sites - Organizing site coordination - Training site coordinators #France\$
- 22 - White Paper Report on U.S. industry safety & health practices
- 23 - Risk evaluation: Guidelines by DG V of the EEC; Guidelines for small and medium-sized enterprises
- 24 - Occupational health in national development
- 25 - Managing health and safety pays in the catering industry
- 26 - Proceedings of the Fourth SEAS Conference "Ergonomics for Productivity and Safe Work"
- 27 - The Exetown Experience
- 28 - Occupational health findings of workers exposed to organic solvents in small-sized painting enterprises
- 29 - Small-scale enterprises
- 30 - Health and safety for small construction sites
- 31 - Multiple channels for occupational health services to small-scale enterprises in Japan
- 32 - Preventing violence to retail staff
- 33 - OHS - Good for business
- 34 - Health protection and health promotion in small-scale enterprises
- 35 - Labour laws and small and medium enterprises
- 36 - Hazardous substances in small and medium-sized enterprises: New approaches to outside support
- 37 - It takes your breath away - Health advice to the plastics industry

- 38 - Present conditions of occupational health services for small-scale enterprises in Japan and their administrative support
- 39 - Lifeline for business
- 40 - Armed hold-ups and cash handling. A guide to protecting people and profits from armed hold-ups
- 41 - Pollution in jewellery manufacturing workshops
- 42 - Quality assurance in occupational health services
- 43 - Experience of industrial physicians in providing health services to small and medium-sized plants
- 44 - Changes in the conditions of work by innovative ways of inter-company work distribution (Parts supply industry)
- 45 - Whose risk is it anyway?
- 46 - Safety matters
- 47 - Small firms - Home-grown safety is best
- 48 - Basics and prospects of plant health reporting
- 49 - Early detection by the occupational health service provided for small and medium-sized enterprises
- 50 - Colorectal polyp incidence among polypropylene manufacturing workers
- 51 - Vehicle repair and servicing
- 52 - Study of work conditions in 1993 and general orientations for 1994 - Activity of the Higher Council for the Prevention of Occupational Risks
- 53 - European Year of Safety, Hygiene and Health Protection at Work. Activity reports: 1. Europe for safety and health at work; 2. List of projects; 3. Key projects
- 54 - Working environment evaluation of industrial workplaces with respect to organic solvents
- 55 - Hand-arm vibration. Advice for employers and advice on vibration white finger for employees and the self-employed
- 56 - The small business guide to the Health and Safety in Employment Act 1992
- 57 - Testing for worker protection
- 58 - Guide to the environment for industrial establishments
- 59 - Safety in small and medium-sized firms in France. Some specific problems
- 60 - Basic health and safety - Workers' rights and how to win them
- 61 - Work environment functions in small enterprises in Sweden
- 62 - The effect of firm characteristics on truck accidents
- 63 - Measuring the climate for health at organizations: Development of the worksite health climate scales
- 64 - You can do it: A self-help guide - The what, why and how of improving health and safety at work

- 65 - S.O.S. fisheries
- 66 - Essentials of health and safety at work
- 67 - Suitability of sickness funds claim data for company health reports
- 68 - Society of Occupational Medicine and Ergonomics of the Provence-Cote d'Azur and Corsica regions - Meetings of 29 May, 26 June and 23 Oct. 1991
- 69 - Safety plan for small and medium-size enterprises - Original profile
- 70 - Personal protective equipment
- 71 - Occupational health needs in small industry in New Zealand: Preferred sources of information
- 72 - Health and safety protection at work: A guide for small and medium-sized enterprises
- 73 - Comprehensive health evaluation of workers in the ceramics industry
- 74 - Practical risk assessment - Guidance for SMEs
- 75 - European legislation on health and safety at work - How much do small and large business in the Netherlands know about it?
- 76 - The effectiveness of motor carrier safety audits
- 77 - Improve your productivity. Improve working conditions
- 78 - The utility of health education among lead workers - The experience of one program
- 79 - Work improvements in small enterprises "WISE". Cook Islands, Kiribati, Marshall Islands
- 80 - Safety training in the construction industry
- 81 - A chart of exposure to organic solvents in small and medium sized firms
- 82 - Occupational safety and health for small enterprises
- 83 - Chemical substances - A handbook for health protection at the workplace
- 84 - Plan for noise control - Protection of workers against the hazards of noise exposure
- 85 - Occupational risks in footwear manufacturing - I. Summary of the Report; II. Products used in the footwear manufacturing sector
- 86 - Occupational risks in the manufacture of wood furniture (I - Summary of the Report; II - Products used in the woodworking sector; III - National survey on conditions of work in the woodworking industry)
- 87 - Dissemination of information and occupational health and safety training in medium-sized enterprises
- 88 - Don't wait until an inspector calls. Essential facts for small businesses and the self-employed
- 89 - Follow-up study among model and pattern makers in an automobile company in the Federal Republic of Germany
- 90 - Higher productivity and a better place to work - Practical ideas for owners and managers of small and medium-sized industrial enterprises
- 91 - Occupational risks in sawing and industrial wood processing

- 92 - Pesticide illness surveillance: The Nicaraguan experience
- 93 - Occupational medicine and general medicine - Results of an epidemiological survey among 8,203 workers
- 94 - Hazardous waste workbook
- 95 - Irritant cutaneous reactions to N-methyl-2-pyrrolidone (NMP)
- 96 - Third International Conference on Education and Training in Occupational Health and XIth UOEH International Symposium
- 97 - Employers' experiences in complying with the Hazard Communication Standard
- 98 - Health and work. The situation of workers in Argentina
- 99 - Incorporating safety into the project phase in small companies
- 100 - Experience with AIDS in the workplace
- 101 - Managing chemicals safely - Putting it all together
- 102 - Arm pain in the workplace - A small area analysis
- 103 - Safety basics - A generic guide for the development of a safety program within a small to medium sized construction company
- 104 - Practical ventilation guide - 15. Automobile radiator repairs
- 105 - Occupational health in developing countries
- 106 - Work-site smoking policies in small businesses
- 107 - Traffic safety measures in our company
- 108 - Workplace health system: The small business health model
- 109 - Occupational arsine poisoning: A case report
- 110 - Participatory ergonomics
- 111 - Occupational health and safety manual for small business. Part three: Working together
- 112 - Occupational health and safety manual for small business. Part two: Planning and procedures
- 113 - Occupational health and safety manual for small business. Part one: Getting started
- 114 - Occupational health and safety for small business
- 115 - Doctrine and practice of the integration of occupational health in the health sector: Contributions to setting up a new policy in Brazil
- 116 - Labour laws and the working poor
- 117 - Still so far to go: Child labour in the world today
- 118 - Health and safety in small enterprises
- 119 - Health promotion in small business: what works and what doesn't work

- 120 - Neatness and orderliness in the workplace
- 121 - Study of the potential for occupational accidents in industrial firms depending on size and industrial sector
- 122 - Health promotion for working populations
- 123 - Safety pays - A report for small firms
- 124 - Guide to preparing a safety policy statement for a small business
- 125 - Accident prevention in small industries
- 126 - Occupational safety and health in small enterprises; training needs
- 127 - Higher productivity and a better place to work - Practical ideas for owners and managers of small and medium-sized industrial enterprises
- 128 - Essentials of health and safety at work
- 129 - 5 S's for safety and productivity
- 130 - Current developments in the field of safety and health at work in the European Communities
- 131 - Casebook of successful 4S movement in smaller Japanese businesses
- 132 - A method to support small companies in improving their work environment - A manual for the plastics industry
- 133 - Statistics on occupational accidents and diseases
- 134 - How to prepare for workplace emergencies
- 135 - Exposure to asbestos dust of house construction workers in Japan
- 136 - An epidemiologic evaluation of the injury experience of a cohort of automotive parts workers: A model for surveillance in small industries
- 137 - Neglected fork-lift trucks operators' training in small and medium-sized enterprises
- 138 - Occupational Safety and Health (Amendment) Bill, 1989 #Seychelles\$
- 139 - Higher productivity and a better place to work - Practical ideas for owners and managers of small and medium-sized industrial enterprises
- 140 - Essentials of health and safety at work
- 141 - Workbook for designated substance assessments
- 142 - Health and safety conditions in manufacturing: Japan and Thailand
- 143 - Training and education in chemical information: A workshop
- 144 - Occupational health and safety for workers in small enterprises and handicraft shops in the Arab States
- 145 - Potential hazards in small business - A gap in OSHA protection
- 146 - Health and safety and small businesses
- 147 - Introduction to technological risk analysis in chemical processes

- 148 - Working with wood
- 149 - Digits amputated by spinning machines
- 150 - Commission Communication 88/C 28/02 on its programme concerning safety, hygiene and health at work #CEC\$
- 151 - Small can be dangerous
- 152 - Chlorine from drums and cylinders
- 153 - Further studies of postural load and musculo-skeletal injuries of workers at an electro-mechanical assembly plant
- 154 - Occupational hygiene: An appropriate potpourri
- 155 - Loss control for the small company
- 156 - Training course for the improvement of working conditions and an increase in productivity in small and medium-sized enterprises
- 157 - Small business - An introduction to occupational health and safety for managers of small business
- 158 - Microwave ovens for household use - Safety requirements and tests #Hungary\$
- 159 - Symposium on conditions of work and environment in developing countries - Proceedings
- 160 - Survey of working conditions and environment in small-scale enterprises in Thailand
- 161 - Health and safety for small firms in the print industry
- 162 - Symposium on "Responsible action for health at work - OHS"
- 163 - A basic occupational health and safety program
- 164 - Accident and incident analysis in the enterprise
- 165 - Mortality of workers exposed to 2-methyl-4 chlorophenoxyacetic acid
- 166 - A minimum safety programme: a practical guide to the basic requirements for a Safety Programme
- 167 - Hazards of exposure to solvents used in small and medium-sized enterprises and their evaluation by urinary sampling
- 168 - General situation of occupational medicine in small enterprises in Belgium
- 169 - Organic solvent exposure in small scale industries in North-East Japan
- 170 - Manual of technical assistance to the small enterprises
- 171 - XX CONPAT - National Conference on the Prevention of Occupational Accidents - Sao Paulo, 26-30 September 1982 - Proceedings
- 172 - Occupational health services in "small plants" in Shanghai county
- 173 - Construction hazard and safety handbook
- 174 - Contact dermatitis in tie and dye industry workers

- 175 - 21st International Congress on Occupational Health
- 176 - 1984 and occupational health in developing countries
- 177 - The foundry manager's guide to health and safety
- 178 - Occupational safety and health and working environment in the food and drink industries
- 179 - Accident risks during the use of cross hammer mills on small farms
- 180 - Asian regional tripartite seminar on occupational safety and health policies (Bangkok, 14-17 Jan. 1985)
- 181 - Cancer registries in occupational cancer monitoring: a study of the incidence of cancer among workers exposed to chloromethyl ethers in a chemical factory
- 182 - Promotion of enterprise level occupational health services
- 183 - Automotive body repair shop hazards
- 184 - Enhanced safety in forestry - a campaign of action for one branch of industry
- 185 - Success with occupational safety programmes
- 186 - Application of ergonomics to industrially developing countries
- 187 - Postural muscle strain as a causal factor in the development of musculo-skeletal illnesses
- 188 - Hazard recognition for the newcomer
- 189 - 23rd National Days of Occupational Medicine - Antwerp, 18-19 Nov. 1983
- 190 - Occurrence of chemical exposure in small industry in southern Finland, 1976
- 191 - Handbook for the development of the technical assistance programme for small enterprises - Short recommendations and principles of safety, hygiene and occupational medicine
- 192 - Review on occupational health services in small industries in developing countries
- 193 - Worker training and education in occupational safety and health: A report on practice in six industrialized western nations - Part 4
- 194 - Symposium on occupational health for work
- 195 - Development of a new health management system for workers in small undertakings
- 196 - 15th National Congress on the prevention of occupational accidents (CONPAT)
- 197 - The occupational physician and accident prevention in small undertakings
- 198 - Health hazards and stress factors in small industry - Prevalence study in Uusimaa province concerning the type of industry and the occupational title as classifications for the description of occupational health problems
- 199 - Fatal chemical pneumonia from 1,1,2,3,3-pentafluoro-3-chloropropene in an unmarked gas tank
- 200 - A fire safety guide for small establishments
- 201 - Fitness program participation: its effect on worker performance.

- 202 - Organizational and social aspects of occupational health.
- 203 - Occupational safety and health symposia 1978.
- 204 - Management of exposure records at small businesses with a personal computer - A simple approach.
- 205 - OSHA handbook for small businesses.
- 206 - Occupational safety and health in small workplaces in Finland.
- 207 - Window cleaning safety.
- 208 - Decree of the Council of State concerning health protection of tradesmen and other self-employed workers
- 209 - Occupational medicine in small and medium-sized undertakings
- 210 - Problems in the development of occupational health in Nigeria.
- 211 - The XIXth International Congress of Occupational Medicine (Dubrovnik, Yugoslavia), 1978
- 212 - A study of working conditions in small industrial undertakings - II. Province of Uusimaa
- 213 - Community-based occupational health services for small undertakings
- 214 - VIII World Congress on the Prevention of Occupational Accidents and Diseases.
- 215 - Occupational medicine in small undertakings
- 216 - Proceedings of the 50th annual meeting of Japan Association of Industrial Health.
- 217 - Organisation of occupational health.
- 218 - VIIIth National Congress on Occupational Medicine, Safety and Health
- 219 - Proceedings of: Clinic based occupational safety and health programs for small businesses.
- 220 - Lead absorption in a community of potters in Barbados.
- 221 - An evaluation of a passive monitor for mercury vapor.
- 222 - Allergic contact dermatitis in polyurethane plastic moulders.
- 223 - Safety in small undertakings
- 224 - Regional Occupational Medical Service of the Technical Supervision Association for the Rhineland
- 225 - Respiratory protection - OSHA and the small businessman.
- 226 - Crisis in the workplace - Occupational disease and injury.
- 227 - Conditions of transport of employees - A national industrial agreement in the metal trades
- 228 - Occupational Safety and Health Act review, 1974.
- 229 - Research for a better work environment. A summary of reports on four central research areas.
- 230 - The practice of occupational medicine

- 231 - Dust exposure in manual flax processing in Egypt.
- 232 - International symposium on occupational medicine in small industries
- 233 - Aetiology of "footwear industry workers' toxic polyneuritis" (observations on 88 cases)
- 234 - Proceedings of the 17th New South Wales' Industrial Safety Convention and Exhibition.
- 235 - A cohort study of bronchial carcinomas in workers producing chromate pigments.
- 236 - Safety inspection committee for a small plant.
- 237 - Study day of the Paris Region Inter-occupational Association of Medical and Social Centres devoted to ergonomics (Paris, 28 January 1972)
- 238 - Occupational safety and health in small industries and handicrafts
- 239 - Safety for the smaller firm.
- 240 - The plant safety and health service